

მთავარების კოპოსი ანანია ჯაფარიძე

სერია: ისტორიული ბედი საქართველოს ეკლესიისაგან განშორებული ქართველებისა

საინგილო ქართველთა გალექება

- I. საინგილოს ისტორიული გეოგრაფია და მოსახლეობა
- II. აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) ისტორიული ბედი
- III. ინგილო, ანუ კახელი გლეხი
- IV. გალექებულთა გვარები

საქართველოს საპატრიარქოს მანგლის-წალკის ეპარქია
1998

წმიდა ილია მართლის თქმით „აღდგენა ისტორიისა – ერის გამოცოცხლებაა, მერმისის გამორკვევა სიბნელისაგან“. ჩვენი ხალხის ისტორიული მეხსიერების აღდგენას ისახავს მიზნად მთავარების კოპოს ანანია ჯაფარიძის მონოგრაფიების სერია – „ისტორიული ბედი საქართველოს ეკლესიისაგან განშორებული ქართველებისა“. მათში გადმოცემულია მტერთა მიერ დაპყრობილ საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში მცხოვრებ იმ ქართველთა ბედი, რომელთაც სხვადასხვა მიზეზთა გამო დატოვეს ეროვნული ეკლესია, სამწუხაროდ, მათი უდიდესი ნაწილი ეთნიკურად გადაგვარდა.

წინამდებარე ნაშრომში გადმოცემულია აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) მოსახლეობის ბედი. გამაჰმადიანების შედეგად მათი ძირითადი ნაწილი შეერწყა საინგილოში ჩამოსახლებულ სხვადასხვა ხალხს, მათ შორის ლეკებსაც. ნაშრომში უხვ ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით გადმოცემულია საინგილოს ისტორიული გეოგრაფია, ეთნიკური სახე, ისტორიული ბედი, სოციალური ყოფა, გადაგვარებულთა გვარები და სხვა.

წიგნი განკუთვნილია ეკლესიის და ერის ისტორიით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

გამომცემლობა უღრმესად მადლობს და ღოცავს კომპანია „ესაბს“ და მის თანამშრომლებს გაწეული დახმარებისათვის.

© ანანია ჯაფარიძე. 1998.

ქართველების გალექება

ნუთუ ქართველები ლეკდებოდნენ? იქნებ ერთი-ორი კაცი, ან ოჯახი გალექდა და არა რაიმე მნიშვნელოვანი რაოდენობა?

სამწუხაროდ, ქართველები ლეკდებოდნენ და გალექდა არა უმნიშვნელო რაოდენობა ქართველებისა, არამედ საკმაოდ ნაწილი აღმოსავლეთ კახეთისა (მას ამჟამად „საინგილო“ ეწოდება).

საინგილოს ისტორიული გეოგრაფია და მოსახლეობა

არაგვისა და მტკვრის აღმოსავლეთით მდებარე საქართველოს კუთხეებს ისტორიულად ერქვათ: კახეთი, კუხეთი და ჰერეთი. კახეთი ერქვა მხარის ჩრდილო ნაწილს, კუხეთი – დასავლეთს, ხოლო ჰერეთი – აღმოსავლეთს. დროდადრო ეს სახელები ერთმანეთს ფარავდნენ, ზოგჯერ სინონიმებადაც იქცეოდნენ ხოლმე. საბოლოოდ ამ კუთხეთა მომცველ მთლიან ქვეყანას კახეთი ეწოდა. ვახუშტი ფიქრობს, რომ სახელწოდება „კუხეთი“ მოისპო VIII-IX საუკუნეებში. „განდგა გრიგოლ მთავარი, ამან მოსპო სახელი კუხეთისა და იწოდა კახთა მთავრად, ანუ „ქორიკოზად“ („ქართლის ცხოვრება“, ტ. 4, გვ. 524). მაშასადამე, კუხეთი კახეთის ნაწილად იქცა და კახეთად იწოდა. ასეთივე ბედი ეწია სახელწოდება „ჰერეთსაც“. ოღონდ ცოტა მოგვიანებით, ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ XV საუკუნეში. „ხოლო შემდგომად განდგომილებისა, ქორონიკონსა 1466, ქართულ 154, მოისპო სახელი ჰერეთისაცა და იწოდნენ საკუთრად კახთა მეფედ“ (იქვე, გვ. 524).

აღმოსავლეთ კახეთს ჰერეთი აღარ ეწოდებოდა XV საუკუნიდან, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ კახეთი ამ ქვეყანას უნდა წოდებოდა აღრიდანვე. ამას მიუთითებს ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებაში დაცული ცნობა, რომ თვით ახლანდელ ქალაქ შექის სანახებში მცხოვრებ მოსახლეობას („ნუხპატელთ“) – „კახეთის მთიულები“ ეწოდება. ქალაქი შექი მდებარეობს ქ. ზაქათალის აღმოსავლეთით 64 კილომეტრის მანძილზე.

ვახტანგის ძე „მეფემან დაჩი დაჰპატიჟა მთეულთა კახეთისათა რათა აღიარონ ქრისტე, ხოლო მათ არა ინებეს და განდგეს ყოველნი ნოპატელნი“ (ქ.ც., ტ. 1, გვ. 205).

მაშასადამე, ნოპატელნი, ანუ რაც იგივეა – ნუხპატელნი (იხ. იქვე, ლექსიკონი, გვ. 415) კახეთის მთიულები არიან, ანუ მათი ქვეყანა კახეთში შედიოდა V-VI საუკუნეებში. ნუხპატელთა, ანუ კახეთის „მთეულთა“ გაქრისტიანება VIII ს-ში არჩილ მეფემ ინება.

„ამისა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად ... და დაჯდა წუქეთსა და აღაშენა კასრი, და ხევსა ლაკუასტისასა აღაშენა ციხე და პოვნა წუქეთს მთავარნი, რომელთადა მიებოდა ვახტანგ მეფესა წუქეთი და მაშინ რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნძთა ზედა და ყოველთა წარმართთა მის მთისათა, სახელით აბუხოსრო, და არ ინება მისგან წაღებად წუქეთი და აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს ორთა წყალთა შუა. ხოლო ნუხპატელნი უწინარეს იყვნეს კაცნი წარმართნი და მხეცის-ბუნებისანი, არამედ ყრუსა მოესრა სიმრავლე მათი. და იძულებით მონათლა არჩილ ივინი“ (იქვე, გვ. 243-244).

მაშასადამე, არჩილი კახეთის მეფეა. რეზიდენცია, საჯდომი წუქეთში აქვს. აქედან ის „კახეთის მთეულებს“ – ნუხპატელებს ნათლავს.

ამით ჩვენ იმის თქმა გვსურს, რომ კახეთი ძველთაგანვე არა მხოლოდ საქართველოს ერთ კუთხეს ეწოდებოდა (არაგვის აღმოსავლეთით მდებარეს), არამედ მთლიან მხარეს, რომელშიც კუხეთიც, ჰერეთიც და დაღესტნის მთიანეთის ერთი ნაწილიც შედიოდა.

კახეთი რამდენიმე პროვინციისაგან შედგებოდა „გაღმა მხარი, ელისენი, შიგნით-კახეთი, ქიზიყი და გარე კახეთი“ (იხ. ქ.ც., ტ. 4, გვ. 524).

საერთოდ, ქრისტიანობის მიღება საქართველოს მთიანეთის წარმართების ერთ ნაწილს გაუჭირდა. ამიტომაც ისინი ცდილან საცხოვრისის შეცვლით თავიდან აეცილებინათ ეს პროცესი. კერძოდ, მცხეთასთან ახლოს მდებარე მთის ხევებიდან საცხოვრებლად აღმოსავლეთ კახეთში გადასულან. მაგალითად, წმიდა ნინოს დროს „ფხოველთა დაუტევეს ქვეყანა მათი და გარდავიდეს თუშეთს“ (ქ.ც., ტ. 1, გვ. 126), ხოლო „ყვარელნი“, რომელნიც თურმე მცხეთის ჩრდილოეთით ცხოვრობდნენ, აღმოსავლეთ კახეთში გადასულან საცხოვრებლად.

მაშასადამე, ჰერეთს უკვე XV საუკუნიდან, თანახმად ვახუშტისა, კახეთი ეწოდებოდა, კერძოდ კი – „გაღმა მხარე“ და „ენისელი“.

აღმოსავლეთ კახეთის გამაჰმადიანება (და გალექება) დაიწყო შაჰ-აბასის შემდგომ, მაშასადამე, XVII საუკუნიდან. ახლად გამაჰმადიანებულ ქართველებს (აქ კახელებს) „ინგილოებს“ უწოდებდნენ. აქედანაა აღმოსავლეთ კახეთის ახალი სახელწოდება – საინგილო.

ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილი მსჯელობა იმისათვის გვესაჭიროება, რათა დავამტკიცოთ უმართებულობა აზრისა, რომლის თანახმადაც ინგილოები ჰერები არიან. ინგილოები ეთნიკურად კახელები არიან და არა ჰერები, ასე მოიხსენიებს მათ არა მარტო ძველქართული წყაროები, არამედ XIX ს. რუსული აღმინისტრაციაც (ამის შესახებ იხილეთ ქვემოთ).

მართლაც, კახელების ინგილოებად გადაქცევის პროცესი დაიწყო XVII საუკუნიდან. ინგილოდ ანუ „ახლადმოქცეულ“ მაჰმადიანად აღმოსავლეთ კახეთში ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა იქცა, რომელთაც ამ დროს ჰერებს კი არ უწოდებდნენ, არამედ კახელებს. ასეა ეს წყაროთა თანახმადაც. კიდევ ერთხელ უნდა გავიმეოროთ, რომ V-VI საუკუნეებში ნოხპატოს (თანამედროვე აზერბაიჯანის ქ. შექის) სანახების მკვიდრ მოსახლეობას „კახეთის მთეულნი“, ანუ კახელები ეწოდებოდათ. აქვე, კახეთში, „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, არჩილ მეფე აშენებს ციხე-ქალაქ ნუხპატს, აქრისტიანებს აქაურ მოსახლეობას (ამას ადასტურებს ის, რომ ლაგოდეხ-კახ-ზაქათალა-ბაღეჟან-შაქის ოლქში მრავლად არსებობს VIII საუკუნის ეკლესიები – ყუმის ღვთისმშობლის ტაძარი, კასრის სამების ეკლესია, ქვემო ლექართის ტაძრები VIII-IX საუკუნეებისა, ბოეთნი VIII-IX საუკუნეებისა. ამავე დროიდან ამ მხარეს მართავდნენ ქართველ ბაგრატიონთა შტოს წარმომადგენლები. ამ კუთხეში ხდებოდა ქართული ეთნოჯგუფების ურთიერთშერევა, რადგან თვით „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, თუშეთში ფხოველები ესახლებიან, ხოლო აღნიშნულ რაიონში ქართლიდან გადმოსახლებული „ყვარელნი“ – ქართლელ მთიელთა ტომი. ამ ქვეყნის ეთნარქი, „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, იწოდებოდა „კახოსად“ ანუ „კახ“-ად. კახისაგან არის ნაწარმოები ქვეყნის სახელი კახეთი, კახეთის ყველა მკვიდრს კახელი ეწოდა. კახოსი, ამავე წყაროს თანახმად, ქართლოსის ძეა, ისევე, როგორც კუხოსი და მისი ძმები.

ქართლოსის, ანუ ქართველთა მთავარეთნარქის შვილების შესახებ ნათქვამია: „ხოლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს ხუთნი გმირნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა მცხეთოს, მეორესა გარდაბოს, მესამესა კახოს, მეოთხესა კუხოს, მეხუთესა გაჩოს; ესე ხუთნივე იყვნეს გმირნი, არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სხვათა მათ. მოკვდა ქართლოს... ცოლმან მისმან

ალაშენა დელა-ციხე, მანვე ალაშენა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვიან რუსთავი“ (ქ.ც., ტ. 1, გვ. 8).

აქედან ჩანს, რომ ძველი ქართველი ისტორიკოსები, რომლებიც საუკუნეთა მანძილზე აკვირდებოდნენ საქართველოსა და კავკასიის ეთნიკურ სურათს, მიიჩნევენ, რომ კახელები, ანუ კახოსის („კახ“-ის) შთამომავლები არიან ძირეული ქართველები, ქართლოსის ერთ-ერთი მემკვიდრენი (ასეთი, თითქოსდა ბანალური ჭეშმარიტების შესახებ საუბარი საჭიროა, რადგანაც აზერბაიჯანელი მეცნიერების ერთი ნაწილი საინგილოზე თავიანთი მფლობელობის დაცვის მიზნით აყენებენ ახალ „აზრებს“, რომელთა თანახმად, ინგილოები „ჰერულ-ალბანურ-თურქული მოდემის – გახების (კახების)“ შთამომავლებად მიიჩნევიან. უფრო მეტიც, მთელი კახეთი ალბანეთის მიწა-წყალადაა მიჩნეული. ალბანებს კი რატომღაც აზერბაიჯანელთა წინაპრებად თვლიან (იხ. ა. ომარაშვილი, გ. მარჯანიშვილი, „ტოპონიმ კახის კვალდაკვალ“, ლიტ. საქ., 4XII, 1987 წ. და სხვა ავტორები).

ჩანს, არასწორია თვით ზოგიერთი თანამედროვე ქართველი ისტორიკოსი, რომელიც თბილისის არა მარტო აღმოსავლეთ, არამედ სამხრეთ მხარეებსაც ისტორიულ ჰერეთად, ალბანეთად მიიჩნევს. აქ ყურადღება უნდა მივაქციოთ ძველ ფუძემდებლურ აზრებს ეთნიკური სურათის გადმოცემისას, კერძოდ, რუსთავი ჰერეთში არ მდებარეობს, როგორც ზოგიერთი მიიჩნევს, მას ქართლოსის ცოლი აშენებს (იხ. ზემოთ „ქართლის ცხოვრება“). გარდაბანი (ასე ეწოდებოდა ძალზე ვრცელ მხარეს თბილისის სამხრეთ-აღმოსავლეთით) ჰერეთში არ მდებარეობს, რადგანაც „გარდაბოსი“ – გარდაბნელთა ეთნარქი ქართლოსის ძეა (თანამედროვე ისტორიოგრაფია გარდაბანს ჰერეთის ნაწილად მიიჩნევს). ასევე ვრცელი მხარე გაჩიანი ჰერეთში არ შედის. „გაჩიოს“ ქართლოსის ძეა, ასევე კუხეთიც არ მდებარეობს ჰერეთში, იმავე მიზეზის გამო და კახეთიც, ცხადია, არ არის ჰერეთის ნაწილი, რადგანაც „კახოსი“, მსგავსად „მცხეთოსისა“, ქართლოსის ძეა. მაშასადამე, ზემოთ ჩამოთვლილ მხარეთა მკვიდრნი, ანუ კახელები, კუხელები, გარდაბნელები, გაჩიანელები არიან არა ჰერები, არამედ ისეთივე ქართველები, როგორც მცხეთელები, რამეთუ მცხეთელების ეთნარქი „მცხეთოსი“ მათ მსგავსად ქართლოსის ძეა. უფრო მეტიც, მცხეთელების ირგვლივ ერთიანდებიან ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი მხარეების მცხოვრებნი (იგულისხმება ეპოქა ფარნავაზამდე, ანუ დაახლოებით 2500 წლის წინ), რადგანაც „მცხეთოს უემირე იყო სხვათა მათ“ (იქვე). ეს იმას ნიშნავს, რომ ერთიან ქართულ ფარნავაზიანთა სახელმწიფოს წარმოქმნამდე ზემოთ ჩამოთვლილ მხარეთა მცხოვრებნი პოლიტიკურად თუ კულტურულად მცხეთელების გავლენის ორბიტაში არიან მოქცეულნი. უნდა ითქვას ჰერების შესახებაც: ისინიც, ეთნიკური თვალსაზრისით, ძლიერ ენათესავებოდნენ მცხეთელებს, რადგანაც ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის თანახმად, ჰერელთა ეთნარქი ჰეროსი მკვიდრი ძმა იყო ქართლოსისა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჰერები ერთიანი ზოგად ქართული ოჯახის წევრების სისხლით მონათესავენი იყვნენ და არა ალბანელები. უნდა ითქვას, რომ ჰერები ალბანეთის დასავლეთით, ანუ საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილში მკვიდრობდნენ. რა ენაზე მეტყველებდნენ ჰერები? ალბანეთში ერთი საერთო ენა არ არსებობდა, იქ სულ სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ტომები მკვიდრობდნენ. ალბანეთი ფაქტიურად სხვადასხვა ენოვანი ტომების გაერთიანებას წარმოადგენდა. სტრაბონის თანახმად (ე.ი. I საუკუნისათვის), ალბანელებს „აქვთ ოცდაექვსი (26) ენა, იმიტომ რომ ერთმანეთს არ ერევიან“. ამჟამად ცნობილია, რომ ამ მრავალრიცხოვან ენათა შორის ზოგიერთი იყო იბერიულ-კავკასიური, ზოგი თურქული, სპარსული და სომხური. თუ ეს ასეა, რატომ არ უნდა ვამტკიცოთ, რომ ამ ენათა შორის ერთ-ერთი, ან რამდენიმე იყო ქართული, ან ქართველური ენა? ჰერების ენა, ჩანს, ქართული უნდა ყოფილიყო. ალბანეთში მცხოვრები ტომები ერთმანეთს არ ერეოდნენ, თანახმად სტრაბონისა, მაგრამ სწორედ ჰერეთში გადასახლდნენ მცხეთის მახლობელი მთიანეთიდან „ყვარელნი“, ხოლო თუშეთში – ფხოველნი. ჩანს, სწორედ იმიტომ, რომ აქ სისხლით მონათესავე თანატომელნი ეგულებოდათ. თუშეთთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ალვანი, ანუ ალონი ალბანეთში კი არ მდებარეობდა, როგორც ამჟამინდელი ზოგიერთი ისტორიკოსი მიიჩნევს, არამედ კახეთში. თანახმად ვახუშტისა „... ამათ-შორისი ქვეყანა არს კახეთი, წილი კახოსისა, და მისის სახელის გამო ეწოდა ამას სახელი ესე, არამედ აწ უწოდებენ ფშავ-ხევსურსა (რომელთა პირველ ეწოდათ ფხოველნი) თიანეთს, ერწოს, ირტოს-ხევს, პანკისის ხეობას, საყდრიონს და ალონს“ (ქ.ც., ტ. 4, გვ. 523).

აქ ვახუშტი გულისხმობს ისტორიულ კახეთს, ანუ კახოსის წილი ქვეყნის საზღვრებს, შემდგომ, როგორც ვიცით, დიდად გაიზარდა საზღვრები კახეთისა. აქ ქართველი ტომების გადაადგილება და ურთიერთშერწყმაც მოხდა, რის გამოც არაგვის აღმოსავლეთით მცხოვრებ ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიულს „კახელებს“ უწოდებდნენ, ქვეყანას კი – კახეთს. კახეთის ერთიანი ქვეყნის ჩამოყალიბება მოხდა ასწლეულებისა და თითქმის ათასწლეულის მანძილზე. ყოფილი კუხელებისა და ჰერების ურთიერთშერწყმის შედეგად კახეთის ქვეყანაში მცხოვრებ ქართველ ხალხს კახელები ეწოდათ (ეს აისახა წყაროში. როგორც ითქვა, უკვე V-VI საუკუნიდან ნუხპატელები კახეთის მთიულები არიან). მართალია, გეოგრაფიული სახელი ჰერეთი თითქმის XV საუკუნემდე იხმარებოდა, თანახმად ვახუშტისა, მაგრამ მას (ჰერეთს)

ეთნიკური შინაარსი გამოცლილი ჰქონდა. ჰერეთში ამ დროისათვის უკვე ჰერები კი არ მკვიდრობენ, არამედ კახელები. ეს შეუმჩნევიათ თვით აზერბაიჯანელ მეცნიერებსაც. ისინი ფიქრობენ, რომ ოინიკომი – კახი „უნდა მომდინარეობდეს ძველი ალბანეთის ხანაში მდ. ალაზნის აღმოსავლეთით მცხოვრები ტომის – გაგის (გახის) სახელიდან“ (იხ. ა.ომარაშვილი, დასახ. ნაშრ.). ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ ჯერ კიდევ ძველი ალბანეთის ხანაში მდინარე ალაზნის აღმოსავლეთით ცხოვრობდა კახ-ების ტომი, ანუ ძველქართულით კახოსის შთამომავალნი, კახელები, ისე, როგორც ამ მდინარის მარცხნივაც. ნუხპატოელნი სწორედ მდინარის მარჯვნივ ცხოვრობდნენ. მათ კი „კახეთის მთიულნი“ ერქვათ ქართული წყაროს თანახმად. ჰერების, კუხების და კახების ურთიერთშერწყმას ერთიანი ეთნოსის სახელით ათასწლოვანი ტრადიცია ჰქონია.

მაშასადამე, სახელწოდება ჰერეთი ჯერ კარგავს ეთნიკურ შინაარსს, ხოლო შემდეგ გეოგრაფიულსაც. ის XV საუკუნიდან აღარ იხმარება. ჰერეთი კახეთად იქცა, ხოლო აქ მცხოვრები ხალხი კახელები არიან უძველესი დროიდან, თვით ძველი ალბანეთის ხანიდან (ალაზნის აღმოსავლეთით „კახების“ ტომის ცხოვრება ამას მიუთითებს).

XVII-XVIII საუკუნეებში სპარსეთ-თურქეთის პოლიტიკის წყალობით ალაზნის გაღმა მდებარე კახეთის მიწა-წყალს იპყრობენ დაღესტნური ტომები. იწყება აქაური კახელების გალეკება, გამაჰმადიანება და ინგილოებად გადაქცევა.

ყოველივე ზემოთ მოყვანილით ჩვენ გვსურდა მხოლოდ იმის დამტკიცება, რომ არასწორი არიან ჩვენი ჟურნალისტები და მასიური ინფორმაციის საშუალებები, როცა ინგილოებს ჰერებს უწოდებენ, საინგილოს კი ჰერეთს. აქვე უნდა ითქვას, რომ საინგილოს ისტორიის მკვლევარი მეცნიერები ინგილოებს კახელებს, ხოლო საინგილოს აღმოსავლეთ კახეთს უწოდებენ. საინგილო კახეთის პროვინციის ის ნაწილია, რომელსაც ისტორიულად ჭარ-ბელაქანი და ელისენი ეწოდებოდა.

„ჭარ-ბელაქანი, მეორე პოლიტიკურ ერთეულ – ელისუს სასულთნოსთან ერთად შეადგენდა კახეთის სამეფოს ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილს“ (თ. პაპუაშვილი, „ჭარ-ბელაქანი“, 1972, გვ. 3).

თ. პაპუაშვილი წერს, რომ ლეკებმა აღმოსავლეთ კახეთის – „...ადგილობრივი კახელი გლეხები თავიანთ ყმებად გაიხადეს. ყოველივე ამის შედეგად ეს კუთხე (კახეთის სამეფოს მნიშვნელოვანი ნაწილი) სრულებით მოწყდა კახეთის სამეფოს“ (იქვე, გვ. 4). მეცნიერი ირკვევს, თუ „... როგორ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ „ლეკთა“ მიერ დამორჩილებული მკვიდრი კახელი გლეხები (ინგილოები) (იქვე, გვ. 4). მაშასადამე, ინგილო სხვა არავინაა, თუ არა კახელი გლეხი, კახელი კაცი. ჰერეთი აქ არაფერ შუაშია. საინგილო კახეთის ნაწილია.

არსებობს მეორე გაუგებრობაც – ამჟამად საქართველოში ინგილოს უწოდებენ საინგილოს მკვიდრ ქრისტიან ქართველს, მაშინ, როცა ინგილო ეწოდებოდა ძირითადად სწორედ საინგილოს მკვიდრ მაჰმადიანს (ცხადია, ქართველს). აღმოსავლეთ კახეთში, ანუ საინგილოში, ისტორიულად ასეთი ეთნოგრაფიული სურათი ჩამოყალიბდა: აქ XVI საუკუნის ბოლოს სახლდებიან დაღესტნელები (ლეკები), რომლებიც XVII საუკუნიდან ბატონდებიან ადგილობრივ ქართველებზე. ამავე ეპოქაში აქ ჩამოსახლეს მუსულმანური ტომი – მულალები. ასეთ მუსულმანურ გარემოში მოხვედრილი კახელების დიდი ნაწილი ნებით თუ უნებლიედ გამაჰმადიანდა. ამ ახლად გამაჰმადიანებულთ ეწოდათ სწორედ „ინგილოები“, ანუ ახალი მუსულმანები, ახლად მოქცეულები“, რადგანაც მათთან შედარებით ლეკები და მულალები „ძველი მუსულმანები“ იყვნენ. მართლაც, როცა მულალები აღმოსავლეთ კახეთში დასახლდნენ, ისინი უკვე იყვნენ მაჰმადიანები, ასევე ლეკებიც მაჰმადიანები იყვნენ ჭარ-ბელაქანში, ანუ აღმოსავლეთ კახეთში დასახლებამდე. ამ „ძველ მაჰმადიანებთან“ შედარებით ახლად გამაჰმადიანებული კახელები, მართლაც, „ინგილოები“, ანუ „ახლადმოქცეულები“ იყვნენ (ინგილო ახლადმაჰმადიანებულს ეწოდება მათ ენაზე).

მაშასადამე, ინგილო გამაჰმადიანებულ კახელ გლეხს ეწოდებოდა და არა ქრისტიანს, მაგრამ იქაური (ე.ი. საინგილოს) ძველი მუსულმანებისათვის ცნობილი იყო, რომ „ახლადგამაჰმადიანებული“ და ქრისტიანი ადგილობრივი მოსახლეობა (კახელები) ერთი ტომის, ერთი ეროვნების ხალხი იყო. ამიტომაც დროთა ვითარებაში ქრისტიან კახელსაც ინგილო ეწოდა.

კუთხე, რომელსაც ამჟამად ჩვენ საინგილოს ვუწოდებთ, კახეთის სამეფოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ცენტრი იყო.

კახეთის ყველაზე ნაყოფიერი და მოსავლიანი მიწები სწორედ აქ (კახეთის აღმოსავლეთით) მდებარეობდა. ეს იყო ალაზნის გაღმა მდებარე ვრცლად გადაჭიმული ტერიტორიები, რომლებიც მოიცავდა დღევანდელი კახის, ზაქათალის, ბელაქნისა და მიმდებარე რაიონების მიწა-წყალს, აქ მიწა იყო უხვი და ნაყოფიერი, ზომიერი და თბილი კლიმატის გამო ქვეყანა დაფარული იყო ჭალა-ტყეებით, ვენახებით, ხეხილის, კაკლისა და თუთის პლანტაციებით. მრავლად იყო ქალაქები და სოფლები, ქვეყნის მთისწინეთის, თუ ბარის ყოველ დასახლებულ პუნქტში მოქმედებდა ქართული ეკლესია... „ხოლო ქვეყანა ესე არს ფრიად ნაყოფიერი ყოვლითა

მარცვლითა, ვენახითა, ხილითა, პირუტყვითა, ნადირითა, ფრინველითა და თევზითა, არამედ უფროს ჰერეთი... ხოლო კაცნი და ქალნი შვენიერნი, ჰაეროვანი და მზგავსნი ყოვლითავე ქართველთა ზნითა, ჩვეულებით და ქცევით... მოსილნი ქართულად, ენითა და სარწმუნოებითა ქართლისათა და სამწყსონი ქართლის კათალიკოზისანი“ (ქ.ც., ტ. 4, გვ. 526). აქ, დღევანდელ საინგილოში, მდებარეობდა კახეთის დედაქალაქები: ძეგამი, ზაგემი და ბაზარ-ქალაქი. აქედან იმართებოდა მთელი კახეთი. ბელაქნის წყალთან „არს ციხე მაკაბელი და სასახლე მეფეთა, რომელსა ეწოდა პირველ ნოზპატო. აქ აღაშენა 44-ე მეფემან არჩილ ციხე და ეკლესია შვენიერი“ (იქვე, გვ. 540). აქვე მიწის წყალთან „მთასა შინა თოლა-სასახლე მეფეთა, ფრიად მშვენივარე ზაფხულს“ (იქვე, გვ. 543). კახეთის ძირითადი ნაწილი გეოგრაფიულად სამად იყოფოდა (გარე კახეთი, შიგნით კახეთი და გაღმა მხარი). გაღმა მხარი ალაზნის გაღმა მდებარე კახეთს ერქვა. შემდგომ გაღმა მხარი კუთხეებად დაიყო (თვით გაღმა მხარი, კაკი და ელისენი). კაკსა და ელისენში, თანახმად ვახუშტისა, მდებარეობდა შემდეგი დასახლებული პუნქტები და მდინარენი – ხორანთა, გიშის-წყალი, გიში, სადაც ეპისკოპოსი იჯდა. „ეკლესია დიდი გუმბათიანი და იჯდაცა ეპისკოპოზი, მწყემსი ელისენისა, წუქეთისა და შაკისისა“ (იქვე, გვ. 539), ქურმუხისწყალი, ქურმუხი, ფიფინეთი – ჭარი, „ჭარს ზეით არს მონასტერი გუმბათიანი, კეთილნაშენი“ (გვ. 540), მოსაბრუნი „აქ ჭარის პირისპირ და ყარაღაჯის ბოლოს აღაშენეს ხანთა სასახლენი დიდშენნი, არამედ აწ არს ოხერ“ (გვ. 540), ბოეთანი, ბელაქნის წყალი, ამ წყალსა და გიშის წყალს შორის ალაზნამდე და კავკასამდე არს ელისენი“ (გვ. 540).

ხოლო გაღმა მხარს ეკუთვნოდა სხვათა გარდა ასევე – მაწის წყალი, თოლა-მაჭი, ციხე ტრაწაყალისა, ციხე ლაკუეთისა – ლაგოეთი (გვ. 543).

„ქართლ-კახეთის აღწერის“ მიხედვით, ელისენს მიეწერებოდა შემდეგი სათავადო, სააზნაურო და საეკლესიო სოფლები: ბელაქანი, მაკაბელი, კატენი, ბოთანი, ღანუხი, მაწენი, ვარდიანი, ფიფინეთი, ანუ ჭარი, ზაქათალა, პატარა ჭარი, წინუბანი, თალა, ჩარდახი, მუხახი, კოსორი, ჯინიხი, ბაზარი, მოსაბრუნი, ფადარი (ი. ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, 1986 წ., გვ. 72).

როგორც აღინიშნა, ისტორიულად აღმოსავლეთ კახეთში, ანუ დღევანდელ საინგილოში XVII საუკუნემდე მხოლოდ ქართველები ცხოვრობდნენ (კახელები), XVI ს. ბოლოს აქ მცირე რაოდენობით ლეკები ჩამოსახლდნენ, მაგრამ შემდეგ ეს პროცესი ინტენსიური გახდა, ჩამოსახლეს მულალებიც. საბოლოოდ XX ს. დასაწყისისათვის ასეთი ეთნიკური სურათი იყო: „ზაქათალის ოლქში ... მოსახლეობს ოთხი ხალხი: ჭარელები (ლეკის ცალკე ტომია, ენით შორეული ნათესაობა აქვთ ავარელებთან) – 29 785 სული – 42,6%; წახურელები (ესენიც ლეკის ტომია, ცალკე ენა აქვთ) – 11 485 სული (16,5%), მულალები (ტომით მონგოლები არიან, ლაპარაკობენ თურქულს) – 11 121 სული (15,9%) და ქართველები – 17 434 სული (25%), მათ შორის ქრისტიანი ქართველი 4263 სული, მუსულმანი ქართველი – 13 171 სული). როგორც ქრისტიან, ისე მუსულმან ქართველებს წმინდად შეუნახავთ ქართული დედა ენა (პ.ი. „საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ“, კონსტანტინეპოლი, 1918, გვ. 7).

„ქრისტიანი ქართველების სოფლებია: კაკი, მემბაში, დიდი ალათემური, პატარა ალათემური, ბაზარ-თალა, ბახთალა, საკანი, ყარამეშა, ქეშ-გუთანი, ხარაბ-თალა, ალი-ბეგლო, ქოთოქლო და ყორაღანი; მუსულმანი ქართველების სოფლებია: ალიაბათი (ანუ ელისენი), სოსკანი, მარსანი, ლალაფაშა, ჩუდულო, ძაგამი, თასმალო, შოთავარი, ბაბალო, ვერხიანი, ენგიანი, მოსული, ფადარი, ყანდახი, ყაფანახჩი, ითი-თალა“ (იქვე, გვ. 7, შენიშვნა).

დღევანდელ საინგილოში მცხოვრებ, დაღესტნურად მიჩნეულ ტომებში ჭარელებისა თუ წახურელების გენეზისში გალექებულ ქართველებსაც აქვთ შეტანილი თავიანთი წილი. ამჟამად ისინი პასპორტის მიხედვით აზერბაიჯანელებად იწერებიან. თვით აზერბაიჯანელი მეცნიერები კი მათ „კახ“-ების შთამომავლებად მიიჩნევენ, მსგავსად ძველქართველი ისტორიკოსებისა, რომლებიც კახელების გალექებაზე წერდნენ: „დღევანდელი რაიონული ცენტრ კახისა და მთლიანად თანამედროვე საინგილოს მოსახლეობის უმეტესობას (როგორც აზერბაიჯანელებს, ისე ქართველ ინგილოებს) ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი გარა აჰმედოვი კახ-ების შთამომავლებად მიიჩნევს და მათ თანამედროვე ადათ-წესებსა და ყოფით ჩვევებში ძველალბანური ტრადიციების ნაკვალებსაც ხედავს“ (ა. ომარაშვილი, დასახ. ნაშრ. ზემოთ აღნიშნული იყო, თუ ამ კახ-ებს როგორი წარმოშობისად თვლიდნენ).

აღსანიშნავია, რომ თანახმად ვახუშტისა, XVIII ს. დასაწყისისათვის ჭარელთა ტომი თითქმის გაწყვეტილი ყოფილა – კაკსა და ელისენში, წერს ის, – „აწინდელთა ჟამთა დაემენნენ ჭარელნი, გარნა მოსრნა იგინიცა შანადირ და აწ ოხერ არს“ (ქ.ც., ტ. 4, გვ. 541). მაგრამ მალე ჭარელები ამ ქვეყნის მოსახლეობის უმრავლესობად ქცეულან, აქედან ჩანს, რომ ადგილობრივი ქართველების გალექებითაც მათი რიცხვი გაზრდილა.

აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) ისტორიული ბედი

აღმოსავლეთ კახეთის ბედი შეიცვალა 1604 წლიდან, შაჰ-აბასის გამანადგურებელი ლაშქრობების შემდეგ. კახეთის მეზობლად მცხოვრებმა დაღესტნურმა ტომებმა ისარგებლეს ხელსაყრელი სიტუაციით და აღმოსავლეთ კახეთში დასახლებას შეუდგნენ, მაგრამ ქართველი მეფეები და კახეთის სამეფო ახერხებდნენ მათ კონტროლს, მდგომარეობა განსაკუთრებით გართულდა 1677 წლიდან, კახეთში ყიზილბაში ხანების დამკვიდრების შემდეგ. ამ ყიზილბაში მფლობელებს ლეკები თავიანთ დასაყრდენად მიაჩნდათ. ფაქტიურად, სწორედ მათ გააბატონეს ლეკები აღმოსავლეთ კახეთში. მთიდან ჩამოსახლება ლეკებისა გრძელდებოდა. ლეკებმა ქართველი გლეხები დაიყმევს. ამ დროს კახეთში იწყება ქართველი მოსახლეობის დენაციონალიზაციის პროცესი. კერძოდ, ქართველი გლეხები და თავადებიც გადადიან ლეკების მხარეზე. იწყება მათი გალეკება, ეს პროცესი საკმაოდ მასიური იყო (იხ. ქვემოთ). ეს (ქართველების დენაციონალიზაცია) არ იყო მხოლოდ კახეთისათვის დამახასიათებელი, არამედ წარმოადგენდა ერთიანი ქართველი ერის დენაციონალიზაციის ერთ-ერთ კუთხურ გამოხატულებას, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლა-დაქუცმაცებას და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის მოსპობას, ცხადია, ასეთი შედეგი უნდა მოჰყოლოდა – ერის დენაციონალიზაციას. ასე ხდებოდა სხვაგანაც.

სახელმწიფოს დაშლას ერის დაშლა მოსდევდა თან. სამხრეთ საქართველოში, კერძოდ, მესხეთში მიმდინარეობდა ქართველების გათურქება-გათათრება, გასომხება და გაკათოლიკება, ქართლში – ქართველების გაოსება და გასომხება (გათათრებაც), დასავლეთ საქართველოში – ქართველების გაჩერქება (მათ აფხაზები ეწოდათ), ხოლო ისტორიული საქართველოს საზღვრებს გარეთ დარჩენილ ქართულ მიწებზე – არზრუმისა და გიუმიშხანეს სანახებსა თუ ლაზეთში – მიმდინარეობდა გაბერძნება. ამიტომაც კახეთში ქართველების გალეკება არ წარმოადგენდა გამონაკლისს და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლისა და მის ეროვნული მმართველობის მოშლის შემდეგ XVII-XVIII საუკუნეებში, ქართველთა დენაციონალიზაციის ჩარჩოში თავსდება.

XVIII საუკუნის I ნახევარში ლეკებმა მთელი კახეთი დაიჭირეს. ამის გამო „მთელი კახეთი“ გალეკების საფრთხის წინაშე დადგა. შემოფოთებული დავით მეფე ვახტანგს ატყობინებდა, რომ გავაზელებმა და გაღმა მხარის სოფლებმა „პირი მისცეს ლეკებს“ და მათ მხარეზე გადასვლა დაიწყეს“ (თ. პაპუაშვილი, ჭარ-ბელაქანი, გვ. 36).

1723 წლისათვის კახეთი აუჯანყდა ლეკ დამპყრობლებს და სასტიკად დაამარცხა, მაგრამ აღმოსავლეთი კახეთი ლეკთა მფლობელობის ქვეშ დარჩა. აქ, აღმოსავლეთ კახეთში, ქართველები მასიურად გალეკდნენ. შეიქმნა ახალი ლეკური ტომები, მათ შორი მთავარი იყო ჭარელები. აი, რას წერენ ჭარელთა შესახებ რუსეთის საიმპერატორო კარზე მყოფი ქართველი ელჩები 1801 წელს: „ჭარელნი ... შთამომავლობით თვისით არიან ძველნი კახეთისაგანნი და ადგილი იგი, რომელთაცა ზედა დაშენებულ არს, აწცა კახეთისაა, გარნა მათ შეურაცხვეს ჰსჯული ქრისტიანობისა და ემორჩილებიან მახმადის ჰსჯულსა და საშვალ მათსა არს დასახლებულნი ლეკნიცა“. ელჩები აღნიშნავდნენ, რომ ჭარელნი სრულიადაც არ არიან ისეთნი, რომ ისინი საშიშნი იყვნენ საქართველოსთვის, რიცხვით ისინი სამ-ოთხ ათასსაც არ აღემატებიან“ (თ. პაპუაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 92).

ამ ელჩების აზრით, სხვა ეთნოჯგუფია „ჭარელნი“ და სხვაა ლეკნი. ჭარელნი – ძველი ქრისტიანები, წარმოშობით მკვიდრნი „კახეთისაგანნი“ არიან.

1803 წელს რუსეთის ჯარმა ჭარი დაიმორჩილა. ამასთან დაკავშირებით, რუსეთის იმპერატორი თავის „უმაღლეს რესკრისპტში გამოთქვამს დიდ კმაყოფილებას საქართველოს სამეფოსათვის მისი კუთვნილი მიწა-წყლის, ჭარ-ბელაქნის, დაბრუნების გამო რუსეთის იარაღის შემწევობით“ (იქვე, გვ. 107).

მთავარმართველი ციციანოვი თავის მოხსენებაში „...იმპერატორს ულოცავს ჭარის პროვინციის შეერთებას საქართველოს სამეფოსთან, რომელიც მას წარსულ საუკუნეში მოსწყდა“ (იქვე, გვ. 106).

ამის მიუხედავად, მალე რუსულმა ბიუროკრატამ ხელიც კი შეუწყო ლეკების ბატონობას ადგილობრივ, ჯერ კიდევ ქართველობაშენარჩუნებულ ქრისტიან თუ მაჰმადიან მოსახლეობაზე, რითაც საინგილოში ქართველთა დენაციონალიზაციის პროცესი კვლავინდებურად გაგრძელდა.

განვიხილოთ უფრო დაწვრილებით ზემოთჩამოთვლილი მოვლენები. ერთიანი საქართველოს არსებობისას დაღესტანი საერთოდ და განსაკუთრებით კი მისი დასავლეთი ნაწილი არა მხოლოდ საქართველოს პოლიტიკური გავლენის სფეროში შედიოდა, არამედ მასზე დამოკიდებული ქვეყანა იყო. ერთიანი საქართველოს დაშლის შემდეგაც კი „პირაქეთა დაღესტანი“ ფაქტიურად კახეთის სამეფოში შედიოდა. „დაღესტანთან დამოკიდებულება განსაკუთრებით მკაფიოდ იჩენს თავს მე-16 საუკუნიდან. შამხალი კახეთის მეფე ლევანს (1520-1574 წწ.) „პირაქეთა დაღესტანს ეცილებოდა. კახეთს ამისი დათმობა ადვილად არ შეეძლო: საკუთარი საზაფხულო საძოვრები აღარ ექნებოდა და თვითონ ქვეყანაც კედელმორღვეული რჩებოდა. მთის დაკარგვის შემდეგ მთელი კახეთი, განსაკუთრებით კი მისი უმდიდრესი აღმოსავლეთი ნაწილი, კავკასიის მთიელთა და გადამთიელთა მუდმივი თავდასხმების

მსხვერპლი გახდებოდა“ (ნ. ბერძენიშვილი, კახეთი XVI საუკუნეში, იხ. საქართველოს ისტორია, ნაწ. 1, ს. ჯანაშიას რედ., 1946, გვ. 309). „...ლეკანი ახერხებს დაღესტნელების ალაგმვას და პირაქეთა დაღესტანზეც გვიან ხანამდე ხელს არ იღებს“ (იქვე, გვ. 8). მალე კახეთის სამეფო არა თუ „პირაქეთა“, ანუ დასავლეთ დაღესტანს კარგავს, არამედ თავისი სამეფოს აღმოსავლეთ ნაწილსაც. ეს ხდება რელიგიურ ნიადაგზე ოსმალეთისა და საშამხლოს დაახლოების შედეგად. მე-14 საუკუნეში თემურ-ლენგმა შესძლო დაღესტანში ისლამის გავრცელება. მანამდე აქ გავრცელებული იყო საქართველოდან შეტანილი ქრისტიანობა. XIV საუკუნეშივე თვით შუა დაღესტანში, ხუნზახში, იჯდა „ღუნძელი კათალიკოსი ოქროპირი“ (ი. ჯავახიშვილი, სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, 1947, გვ. 244). მე-15 საუკუნისათვის კავკასიის მთიანეთში, კასპიის ზღვის პირას, ყალიბდება მცირე სამთავრო – საშამხლო. ამ სამთავრომ შესძლო დაღესტნური ტომების გაერთიანება. დაუპირისპირდა კახეთს. კახეთს ამ დროს თავისად მიაჩნდა პირაქეთა დაღესტანი, გავლენას ავრცელებდა შუა დაღესტანზე, ხოლო მთელ დაღესტანს თავისი გავლენის სფეროდ თვლიდა. საშამხლო და კახეთი ერთმანეთს ეცილებოდნენ დაღესტნისათვის. მალე ოსმალეთი საშამხლოს მფარველად მოეკვლინა. მათ აერთიანებდა ერთიანი რელიგია, სუნიტური სექტა მაჰმადიანობისა.

ლეკან კახთა მეფის დროსვე კახეთის სამეფოს აღმოსავლეთ ნაწილში – ფიფინეთში, ანუ ჭარში დაღესტნელი ლეკები ესახლებიან. ისინი თავისი ნებით მოდიოდნენ კახეთში და რომელიმე ქართველი თავადის ყმებად სხდებოდნენ. „აღმოსავლეთ კახეთში მყოფი ეს ავარელი და წახურელი მოახალშენენი კახთა მეფის მორჩილებაში იმყოფებოდნენ და მათ ხელისუფლებას ცნობდნენ. კახთა მეფეს ემორჩილებოდა და მის ქვეშევრდომობაში იმყოფებოდა, აგრეთვე, დაღესტნის სამხრეთ ნაწილში მოსახლე ზოგიერთი თემი. ასეთი იყო, მაგალითად, წახურის (Цафурский) მთავრის მიწა-წყალი.

«...Грузинские земли город Цакур...» (Белокуров. «Сношения России с Каквазом», вып. I, стр. 293, там же стр. 10).

„1604 წელს შაჰ-აბასმა „შემდგომად აღებისა ერევნისა მიულო ალექსანდრეს კაკი“, შაჰმა იგი უწყალობა ერთ-ერთ გამაჰმადიანებულ ქართველ თავადს ვახვანიშვილს და სულთნის პატივშიც აიყვანა. ასე ჩაეყარა საფუძველი ელისუს სასულთნოს“.

1612 წელს მეფე თეიმურაზმა მოაწყო ლაშქრობა დაღესტანში. მას წინ ვერავინ აღუდგა, მაგრამ „1616 წელს შაჰ-აბასი ირანის ძლიერი არმიით მეორედ შემოესია კახეთს და განსაკუთრებით დაახარა მისი აღმოსავლეთი ნაწილი – საინგილო... შაჰ-აბასი ამით არ დაკმაყოფილებულა. მან აჰყარა კაკ-ელისენიდან 100 000 ქართველი და წარიყვანა აყრილნი ირანს და დაასახლა მაზანდარანს, გილანს, ხვარასანს და ფერეიდანს, – გვაუწყებს „ქართლის ცხოვრება“ (ვ. ტარტარაშვილი, „საინგილოში ქრისტიანული სარწმუნოების აღდგენის ისტორიიდან“, „ცისკარი“, 1973, №5, გვ. 139).

შაჰმა აღმოსავლეთ კახეთში (საინგილოში) თურქმანული ტომები ჩამოსახლა. ლეკებმაც აშკარად დაიწყეს კახეთში ჩამოსვლა და ნაოსნარ კახურ სოფლებში დასახლება (თ.პაპუაშვილი, გვ. 12), მაგრამ, ამის მიუხედავად, ქართველი მეფეები ახერხებდნენ თავიანთი გავლენისა და კონტროლის ქვეშ მოექციათ ჩამოსახლებული ტომები. თეიმურაზმა, კახეთში მეფობისას და არჩილმა (1664-1675) თავიანთი პოლიტიკური გავლენის ქვეშ შეინარჩუნეს ჭარელი ლეკები. მეფეებს სამხედრო ძალით მორჩილებაში მოჰყავდათ ისინი (იხ. იქვე, გვ. 13). „მკვეთრად იცვლება ვითარება მას შემდეგ, რაც კახეთში (1677 წლიდან) მმართველად ყიზილბაში ხანები სხდებიან. ყარაღაჯში მსხდომი ეს ხანები, რომელთა მმართველობამაც მე-17 საუკუნის დასასრულამდის გასტანა, „მტრულად უცქეროდნენ კახეთში ქართველთა კვლავ მომრავლებას. ... შაჰის ეს მოხელეები ლეკებში თავის მოკავშირეებს ხედავდნენ. ისინი აშკარად უწყობდნენ ხელს ლეკთა მოსახლეობის გაძლიერებას კახეთის აღმოსავლეთ ნაწილში – ჭარში (ნ. ბერძენიშვილი, „კახეთი მე-17 საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში“. იხ. საქართველოს ისტორია, 1, 1946, გვ. 369, იქვე, გვ. 14).

ვახუშტი წერს, რომ კახეთის ყიზილბაშმა ბეჟან ხანმა „მისცა ნება და ძალი ლეკთა და დაუწყეს კახეთს კირთება და ტყვევნა არათუ ლაშქრით, არამედ ავაზაკობით“, კახეთის ეს ხანები მზაკვრული ხერხებით აქეზებდნენ ლეკებს, მაგალითად, თუ კი კახელი მოკლავდა ლეკს, ან თათარს, მას ხანი შერისხავდა, მოკლავდა ან გადაახდევინებდა, ხოლო თუ კი ლეკი ან თათარი კახელს მოკლავდა, მას არავითარ პასუხს არ აგებინებდნენ. მოტივი ასეთი ჰქონდათ: „არა ჯერ არს გიაურისაგან მუსლიმანის სიკვდილი“, ხოლო მუსულმანს ქრისტიანის მოკვლის არა თუ უფლება, არამედ ვალდებულებაც ჰქონდა. „ესრეთ ჯერ არს“ და იყო ამით ჭირი დიდი“ (იქვე, გვ. 14).

კახეთის სპარსელი ხანების აქტიური მხარდაჭერით დაღესტნელი ლეკები მრავლად ჩამოსახლდნენ კაკ-ენისელში და კახელებს აღარ ემორჩილებოდნენ. მალე ვითარება სრულიად შეიცვალა. აქამდე თუკი კახელებს ლეკები ემორჩილებოდნენ, ამის შემდეგ ლეკებმა შეძლეს კახელების დამორჩილება და უფრო მეტიც, ლეკებმა კახელები ყმებად გაიხადეს: „სპარსელი

ხანების ასეთი პოლიტიკის წყალობით, კაკ-ენისელის მთის ძირებში ჩამოსახლებული ავარელი და წახურელი ლეკები უფრო განმტკიცდნენ და გაძლიერდნენ. ჩქარა ალაზნისპირა დაბლობებში მდებარე სოფლებიც დაიპყრეს. აქაური მკვიდრი ქართული მოსახლეობა ყმებად გაიხადეს. მე-18 საუკუნის I მეოთხედში აღმოსავლეთ კახეთში საბოლოოდ ყალიბდება ავარელ და წახურელ ლეკთა „უბატონო თემები“, რომელთაც კახეთის სამეფოს საკმაოდ დიდი ნაწილი თავიანთი გავლენის ქვეშ მოაქციეს და დაიმორჩილეს“ (იქვე, გვ. 15).

XVIII საუკუნეში ჭარ-ბელაქანი ელისუს სასულთნოსთან ერთად ძლიერ პოლიტიკურ ძალას წარმოადგენდა. ირანი და ოსმალეთი მათთან კავშირში იყვნენ. 1727 წელს „თურქეთის მთავრობა ჭარელებს მათ მიერ კახეთის სამეფოსაგან მიტაცებული მიწების კანონიერ მფლობელად აღიარებდა“ (იქვე, გვ. 40). მალე ოსმალთა მიერ გაძლიერებული ჭარი სპარსეთისათვის მიუღებელი გახდა. „1734 წლიდან ამიერკავკასიაში გაბატონებული ირანი ყოველნაირად ცდილობდა ჭარელების დამორჩილებას, 1735-1738 წლებში სპარსელთა და ჭარელთა ურთიერთშებრძოლებები ფაქტიურად ჭარელების დაუდარცხებლობით დამთავრდა. „XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ჭარ-ბელაქანი, მის მოკავშირე სხვა თავისუფალ თემებთან ერთად, წარმოადგენდა ერთ-ერთ ძლიერ პოლიტიკურ წარმონაქმნს მთელს ამიერკავკასიაში“ (იქვე, გვ. 44).

ერეკლე II და მისი მამა თეიმურაზ II თუმცა მრავალ გეგმას სახავდნენ ჭარ-ბელაქნელთა დამორჩილების მიზნით, მაგრამ ვერაფერს მიაღწიეს. მათთვის „...ჭარ-ბელაქნის საკითხის გადაწყვეტის მხოლოდ ერთი გამოსავალი არსებოდა: მისი დაპყრობა, ქართველობის აღდგენა და მისი კვლავ შემოერთება“ (გვ. 44).

ლეკები აგრძელებდნენ საქართველოში თარეშს. ერეკლემ რუსთა მეფეს სთხოვა 4000 ჯარისკაცი, რათა ჭარ-ბელაქანი დაემორჩილებინა და კახეთისათვის შემოეერთებინა კახეთის ეს ისტორიული მიწები – «Царь Ираклий просил четырех тысяч войск российской содержании для защиты его от неверных и для немедленного завоевания Ахалцихе и отнятия у заазазанских лезгих кахетинских мест, которые они занимают» (П. Бутков, Материалы... II, стр. 119, 1869 г.).

აქედან ჩანს, რომ თვით რუსი ისტორიკოსებისთვის და პოლიტიკოსებისთვისაც ცნობილი იყო, რომ ალაზნის გაღმა მდებარე ჭარ-ბელაქნის სახელით ცნობილი მიწები ისტორიული კახეთის მიწა-წყალი იყო და კახეთის სამეფოს კუთვნილებას შეადგენდა. მას ქართველი ისტორიკოსები და პოლიტიკოსები „კახეთის მამულებს“ უწოდებდნენ (ე.ი. ჭარ-ბელაქანს). თუ კი რუსები ინებებდნენ, რომ „კახეთის მამულები“ მკვიდრ მფლობელს დაბრუნებოდა, გარკვეულ საზღაურსაც მიიღებდნენ, „თუ კახეთის მამულები, რომელიც წართმეული აქვს“... (გვ. 51).

სამწუხაროდ, „კახეთის მამულები“ კვლავ ახალჩამოსახლებულ ლეკებს დარჩათ. რუსეთის ხელისუფლებამ არ ინება, თუ ვერ შესძლო ახლად გამაჰმადიანებული ქართველების მასიურად გაქრისტიანებაც კი, ხოლო უკვე ეროვნებადაკარგული, ანუ „გალეკებული“ ქართველების შესახებ საკითხიც კი არ დასმულა. თუმცა ხელისუფლება აღიარებდა იმას, რომ რომ ჭარ-ბელაქნის „...მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი ფარულად ქრისტიანულ სარწმუნოებას მისდევს და ყოველთვის იჩენდა რუსეთისადმი მიდრეკილებას“ (იქვე, გვ. 138).

ინგილო, ანუ კახელი გლეხი

წინა თავებში აღწერილი იყო, თუ აღმოსავლეთ კახეთს, ანუ ალაზნისგაღმა მდებარე ქართული მიწების დიდ ნაწილს როგორ „აძლევდნენ“ სპარსეთისა და ოსმალეთის ხელისუფლები ლეკურ (დაღესტნურ) ტომებს. აღსანიშნავია, რომ ლეკთა აზრით, სპარსი შაჰები თუ ოსმალთა ხონთქრები ქმნიდნენ შესაბამის სახელმწიფოებრივ დოკუმენტებს, რომელთა ძალითაც ლეკურ ხელისუფლებს აღმოსავლეთ კახეთის მიწები გადაეცემოდა. ამიტომაც ლეკებს „სამართლებრივი“ უფლება მიეცათ, რათა ისინი დაპატრონებოდნენ ქართულ მიწა-წყალს. ეს საბუთები მათ კარგად გამოიყენეს. კერძოდ, ამ საბუთების ძალით აღმოჩნდა, რომ აღმოსავლეთ კახეთში მოსახლე ქართველი თავადები თუ გლეხები სხვის მიწა-წყალზე იმყოფებოდნენ. ამიტომაც თუ მათ იქ ცხოვრება უნდოდათ, შესაბამისი ურთიერთობა უნდა დაემყარებინათ ლეკურ თემებთან, ანუ მიწათმფლობელებთან. თ.პაპუაშვილი წერს, რომ ჭარ-ბელაქანში „...იურიდიულად მთელი მიწების მესაკუთრედ ითვლებოდა ავარელ ლეკთა თავისუფალი თემი“ („ჭარ-ბელაქანი“, 1972, გვ. 64). ელისუს სასულთნოშიც ასევე მიწა-წყალი სულთანს ან ბეგებს (ლეკებს) ეკუთვნოდათ (იქვე, გვ. 73). შემდგომში ამ მიწისმფლობელებს, ანუ ალაღარებს რუსული ხელისუფლება „პომეშიჩიკებად“ თვლიდა (გვ. 79). აღმოსავლეთ კახეთში ლეკთა მფლობელობის დამყარების დროს არა ინდივიდები ფლობდნენ მიწა-წყალს, არამედ ლეკთა ჯგუფები, ე.წ. „თავისუფალი თემები“.

„ჭარ-ბელაქანის ლეკთა ე.წ. მფლობელი თემები დამორჩილებული და დაპყრობილი კახელი გლეხის, ინგილოს, მიმართ თავდაპირველად „ჯგუფური, ანუ კოლექტიური სენიორიის“ როლს ასრულებდნენ.

კახელი ფეოდალების ადგილი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ლეკთა ჯამაათებმა დაიჭირეს. „...ისინი აშკარა ფეოდალური უფლებებით სარგებლობდნენ ინგილოების მიმართ“ (იქვე, გვ. 57).

აღმოჩნდა, რომ თითქმის XVII საუკუნის დასაწყისიდან ქართველებმა, ანუ კახელმა თავად-აზნაურებმა ყოველგვარი უფლება დაკარგეს თავიანთ მამულებზე, ანუ თავიანთ უძრავ ქონებაზე. ამ ქონების მეპატრონე ახლა ლეკური თემი იყო. ამიტომაც თუკი კახელ თავადს თავის ქონებაზე უფლების დაკანონება სურდა, ის ლეკურ თემში უნდა შესულიყო, ანუ გალექებულყო. ეს გარკვეულწილად, მართლაც, ასე მოხდა. მრავალი ქართველი გალექდა. გალექება გლეხისათვისაც სასარგებლო იყო – ის ამით მიწის მფლობელი ხდებოდა. მაგრამ, ჩანს, გარკვეული შეზღუდვებიც არსებობდა. თუმცა უნდა ვიფიქროთ, რომ გლეხების ძირითად მასას არ სურდა თავისი სარწმუნოების – ქრისტიანობის დათმობა. ლექებმა ისინი დატოვეს თავიანთ მიწა-წყალზე. ლეკური თემი მიწას დასამუშავებლად აძლევდა ქართველ გლეხს, სამაგიეროდ გლეხს მისთვის გადასახადი უნდა ეხადა. შემდგომ თანდათან ამ გლეხების დიდმა ნაწილმა მაჰმადიანობა მიიღო. ამ ახლად გამაჰმადიანებულებს ინგილოები („ახლადმოქცეულები“) უწოდეს, მაგრამ გამაჰმადიანება არ აღმოჩნდა საკმარისი იმისათვის, რომ ლეკურ თემებში მიეღოთ. ინგილოებსა და ლექებს შორის კვლავ ძველებური ურთიერთობა გაგრძელდა. ერთი მიწათმფლობელი იყო, მეორე – მიწის დამმუშავებელი. ინგილო ვალდებული იყო, ლეკისათვის გადასახადი ეძლია მიწის დამუშავების საფასურად. როგორც აღინიშნა, გამაჰმადიანებულ კახელ გლეხს ინგილო ეწოდა. მათ გვერდით არსებობდნენ კვლავ ქრისტიანი კახელი გლეხებიც, შემდგომ მათაც ინგილო უწოდეს იმისათვის, რათა ეს ერთი ეთნიკური წარმოშობის მოსახლეობა სხვა ეთნიკური წარმოშობის ხალხისაგან, მულალებისაგან, განესხვავებინათ.

აღსანიშნავია, რომ აღმოსავლეთ კახეთში მაღალი ფენის (თავად-აზნაურობის) გარდა (რომელთა ერთი ნაწილი გაწყდა, ან სხვაგან გადასახლდა, ხოლო დარჩენილი ნაწილი გალექდა), არსებობდა საშუალო ფენაც – ვაჭარ-ხელოსნები. სწორედ ამ დროს, XVII-XVIII საუკუნეებში, მთელ საქართველოში ამ საშუალო ფენამ მიიღო ძირითადად გრიგორიანული სარწმუნოება, ანუ „გასომხდა“, ამ მხრივ არც საინგილო იყო გამონაკლისი. ხოლო ქრისტიანულ სამღვდელოებას ნება არ ჰქონდა მაჰმადიანურ საინგილოში ყოფნისა, თუმცა ისინი უთუოდ ფარულად არსებობდნენ და ასრულებდნენ თავიანთ მოვალეობას. როგორც ითქვა, დაბალი ფენის ძირითადმა ნაწილმა მაჰმადიანური სარწმუნოება მიიღო და ინგილოდ იწოდა. მათ დიდ ნაწილს ამჟამად პასპორტში ეროვნებად „აზერბაიჯანელი“ უწერია. სპარს-ოსმალთა და სხვა ძალთა ნებით აღმოსავლეთ კახეთში ქართველები იქცნენ ლექებად, სომხებად და აზერბაიჯანელებად (ქართველ თავად-აზნაურთა გალექების შესახებ იხ. იქვე, გვ. 59-63. ჭარ-ბელაქანში «верховная власть принадлежала всему лазгинскому народу» (ვ. ივანენკო, გვ. 59). „ირკვევა, რომ ლეკი ალაღარის როლში ხშირად ქართველი თავადი გამოდის“ (გვ. 60).

„...ლეკებმა დაიპყრეს რა აღმოსავლეთი კახეთი და ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა – ინგილოები დახარკეს, მათ ინგილოების მიერ დაკავებულ მიწებს საქეშქელო მიწები, ხოლო ხარკს, რომელსაც ინგილოები ლექების სასარგებლოდ იხდიდნენ, ასევე საქეშქელო გადასახადი უწოდეს“ (იქვე, გვ. 63).

აღსანიშნავია, რომ ინგილო სოციალური თვალსაზრისით გაცილებით უფრო თავისუფალი იყო, ვიდრე საქართველოს ქრისტიანულ ნაწილში მცხოვრები ყმა-გლეხი. „ზაქათალის კომისიის“ დასკვნით, ლექების უფლება ინგილოებით დასახლებულ საქეშქელო მიწებზე იმაში მდგომარეობდა, რომ ამ მიწებიდან მხოლოდ გადასახადები აეღოთ. საქეშქელო მიწა ინგილო გლეხის სრულ განკარგულებაში იყო. ლეკი ალაღარები ინგილო გლეხის შინაურ ცხოვრებაში არ ერეოდნენ, ისინი მისგან მხოლოდ საქეშქელო გადასახადებს და ვალდებულების შესრულებას მოითხოვდნენ“ (იქვე, გვ. 65).

„თავდაპირველად, ამ სოფლებში მფლობელობის დამყარებისას, პირველ ხანებში, საქეშქელო გადასახადები არ იყო დიდი“ (გვ. 75). ინგილოებს ლექებისაგან მიწის შესყიდვაც შეეძლოთ, რის შემდეგაც გადასახადებს აღარ იხდიდნენ, ასე მოქცეულან სოფელ სუსკენტის ინგილოები (გვ. 83). ამიტომაც ძველ ისტორიკოსთა ერთ ნაწილს „...ისინი წარმოდგენილი ჰყავდათ, როგორც პირადად თავისუფალნი“ (გვ. 90). სინამდვილეში კი თურმე „ისინი ალაღარების უშუალო დამოკიდებულებაში იმყოფებოდნენ“ (გვ. 90). მაგრამ მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ ინგილოები ქრისტიანულ საქართველოში მცხოვრებ გლეხებზე უფრო თავისუფალნი იყვნენ. ჩანს, ეს იყო კიდევ სტიმული იმისა, რომ ალაზანს გაღმა – ჭარ-ბელაქანში შეინიშნებოდა ლტოლვა ქართველთა ერთი ნაწილისა ჭარისაკენ. ლტოლვილებს „ორგული ქართველობა“ შეარქვეს. „ჭარი საიმედო თავშესაფარს წარმოადგენდა, აგრეთვე, „ორგულთა ქართველთათვის“. ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეები პეტერბურგს ატყობინებდნენ, რომ ჭარი „...შემწყნარებლობს ორგულთა ქართველთა, სამართლით სასიკვდილოდ დასასჯელად და სხვათაცა“ (იქვე, გვ. 93). ამ „სხვათა“ რიცხვი დიდი რომ არ ყოფილიყო, ამას არც აღნიშნავდნენ.

როგორც აღინიშნა, როგორც „ლეკთა“ დიდი ნაწილი, ისე გლეხთა ერთი ნაწილი ქართული იყო, ყოფილი კახეთის სამეფოს მოქალაქენი, ოდესღაც ათასწლოვანი ქართული კულტურის მემკვიდრენი. ამიტომაც ქართული ფეოდალური ურთიერთობის მრავალი ფორმა იყო შემორჩენილი აღმოსავლეთ კახეთში (საინგილოში), როგორც ეს თ. პაპუაშვილმა გამოარკვია (იხ. გვ. 67 და სხვა).

მიუხედავად იმისა, რომ კახელი გლეხები (ინგილო) სოციალური თვალსაზრისით თითქოსდა შედარებით თავისუფლები იყვნენ, მაინც ლეკების მიერ ისინი გაცილებით უფრო იჩაგრებოდნენ, ვიდრე მათ გვერდით მცხოვრები მულალები. „შემჩნეულია, რომ ინგილო გლეხების განკარგულებაში მყოფი საქმეჯელო მიწის ნაკვეთის საშუალო სიდიდე საგრძნობლად ნაკლები იყო მულალის ქმეჯელზე“ (გვ. 68).

„აღსანიშნავია, რომ ინგილოების საქმეჯელო გადასახადი 3-ჯერ უფრო მეტი იყო, ვიდრე სოფელ კახში მცხოვრებ მულალებისა“ (გვ. 81).

რით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული მულალებისათვის მეტი უპირატესობის მინიჭება? ცხადია, იმით, რომ ინგილო თავის მიწა-წყალზე იჯდა და ლეკებს მისი ემინოდათ. გარდა ამისა, მულალები ჩამოსახლებისთანავე უკვე ძველი მაჰმადიანები იყვნენ, ხოლო ლეკთა მფლობელობის დაარსებისას ყველა ინგილო, ანუ კახელი გლეხი ქრისტიანი იყო. ქრისტიანები დაჩაგრეს, ხოლო მულალებს პრივილეგია მისცეს.

ქართველი მაჰმადიანები და ქართველი ქრისტიანები, ანუ ზოგადად ინგილოები, ცხოვრობდნენ შემდეგ სოფლებში:

ალიაბადში – ქართველი მაჰმადიანები (იხ. იქვე, გვ. 74),

თასმალოში – ქართველი მაჰმადიანები,

ზაგამში – ქართველი მაჰმადიანები,

ჰენგიანში – ქართველი მაჰმადიანები და არა „თათრები“ (იხ. გვ. 74),

ვერხიანში – ქართველი მაჰმადიანები,

მოსულში – ქართველი მაჰმადიანები,

ყანდახში – ქართველი მაჰმადიანები (იქვე, გვ. 78),

ყაპანახში – ქართველი მაჰმადიანები,

მარსანში – ქართველი მაჰმადიანები (იქვე, გვ. 80),

ლალაფაშაში – ქართველი მაჰმადიანები,

კახში – ქართველი ქრისტიანები (იქვე, გვ. 81),

ალიბეგლოში – ქართველი ქრისტიანები,

მეშაბაშში – ქართველი ქრისტიანები,

სუსკუნტში – ქართველი მაჰმადიანები,

ყორალანში – ქართველი ქრისტიანები და ქართველი მაჰმადიანები,

ბეუქ-ქეთუქლოში – ქართველი ქრისტიანები (იქვე, გვ. 81).

აქ აკლია ზოგიერთი სოფელი, მაგალითად, ქეთუქლო, ითი-თალა, შოთავარი და სხვ.

მართალია, აღმოსავლეთ კახეთში მრავლად ცხოვრობდა ქართველი მაჰმადიანი, მაგრამ XIX საუკუნის I ნახევრისათვის ისინი „ფარული ქრისტიანები“ ყოფილან. რუსეთის ხელისუფლება ძლიერ იყო დაინტერესებული ამ პროვინციით. ისწრაფოდა მისი დაპყრობისათვის, ამიტომაც საგანგებოდ სწავლობდა მას თავისი საუკეთესო მოხელეების საშუალებით. პოლკოვნიკი კოცუბუ წერს – „სოფელნი, რომელნიც ხარკს უხდიან ჭარულებს, მდებარეობენ ალაზნის დაბლობში. მათი დაპყრობა ყოველთვის ადვილად შეიძლება, რადგან მოსახლეობის დიდი ნაწილი ფარულად ქრისტიანულ სარწმუნოებას აღიარებს და ყოველთვის იჩენდა რუსებისადმი მიდრეკილებას“ (იქვე, გვ. 138).

ქართველ მაჰმადიანთა სიჭარბე იმანაც გამოიწვია, რომ თვით რუსთა მიერ საინგილოს დაკავების შემდეგაც ქართველთა იძულებითი გამაჰმადიანება კვლავ გრძელდებოდა – „მუსულმანური გარემოცვის წყალობით მაშინდელს პირობებში ინგილოები სისტემატურ დევნასა და შევიწროებას განიცდიდნენ, ფანატიკური მუსულმანური მოსახლეობისაგან და კვლავ გრძელდებოდა მათი გამაჰმადიანების პროცესი“ (იქვე, გვ. 151).

რუსთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ საინგილო კვლავ მოწყვეტილი აღმოჩნდა საქართველოსაგან, ამიტომაც ფანატიკოსი მუსულმანების შიშით ქართველები ოფიციალურად კვლავ ვერ ბედავდნენ ქრისტიანობის აღიარებას (გვ. 159).

გარკვეული ძვრები 1850 წლიდან დაიწყო. ამ წელს საინგილოდან (კახიდან) თბილისში 8 ინგილო ჩავიდა და მონათვლა მოითხოვა. ისინი სიონში მონათლეს. „ამის შემდეგ ქრისტიანობის გავრცელებამ განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო ჭარ-ბელაქნის სამხედრო ოლქის აღმოსავლეთ ნაწილში – ყოფილი ელისუს სასულთნოში“ (გვ. 160).

მაგრამ არც მუსულმანებს ეძინათ. პირიქით, 1863 წელს ზაქათალა აჯანყდა: „ამ აჯანყების გამომწვევ ერთ-ერთ მიზეზად უნდა ჩაითვალოს ზაქათალის ოლქში მცხოვრები მუსულმანური მოსახლეობის პროტესტი ინგილოთა შორის ქრისტიანობის გავრცელების წინააღმდეგ“ (იქვე,

გვ. 163). ამ აჯანყების შემდეგ, „1863 წელს ადგილი ჰქონდა ქრისტიანი ინგილოების იძულებით ისევ მაჰმადიანურ სარწმუნოებაში დაბრუნებას“ (გვ. 163).

სწორედ ამ მდგომარეობის გამო დღეისათვის ქართველი მაჰმადიანების რიცხვი ჭარბობს ქრისტიანებისას.

რუსმა ხელისუფლებამ უკან დაიხია და არ დაეხმარა ქართველებს, აღედგინათ ქრისტიანობა. მოერიდნენ მაჰმადიანების აჯანყებას. უნდა ითქვას, რომ XIX საუკუნის I ნახევარში ყველა ქართველი მაჰმადიანი ფარული ქრისტიანი იყო. ამიტომ რუსეთის ხელისუფლებას ადვილად შეეძლო ყველას გაქრისტიანება შესაბამისი ხერხებით, მაგრამ იგი პომპეზურ-ბიუროკრატიულად მიუღვა ამ საკითხს. ზემოაღნიშნული 8 ინგილო თვით მთავარმართებელმა და უმაღლესმა არისტოკრატამ მონათლა. ინგილოთა მონათვლას ბიუროკრატებმა მისცეს რალაც უზარმაზარი ზარ-ზეიმის ხასიათი. მოჩვენებითი ყურადღებით ფაქტიურად ჩაშალეს ინგილოთა გაქრისტიანების საქმე, რადგანაც ამან მიიყვრო მაჰმადიანების ყურადღება და დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს ქართველთა შორის ქრისტიანობის აღდგენას. მართალია, ჩინოვნიკებმა იმპერატორისაგან მიიღეს ჩინ-მედლები და საჩუქრები, მაგრამ ფაქტიურად საინგილოში ქრისტიანობა არ აღსდგა, თუმცა კი იმ დროისათვის ყველა ინგილო მოწადინებული იყო, თავისი ფარული სარწმუნოება აღედგინა.

აღსანიშნავია, რომ საინგილოში მოლებს დიდი სოციალური შეღავათები ჰქონდათ. ისინი გადასახადებს არ იხდიდნენ.

რუსმა ხელისუფლებამ კარგად იცოდნენ, რომ საინგილო ქართულ მიწა-წყალს წარმოადგენდა, დაპყრობილს ლეკთა მიერ. მოსალოდნელი იყო, რომ ეს ხელისუფლება ალადგენდა ისტორიულ სამართლიანობას და ლეკ მიწათმფლობელებს უკანონოდ წართმეულ მიწებს ჩამოართმევდა, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. ჯერ კიდევ 1803 წელს „მთავარმართებელი ჭარ-ბელაქნელ ლეკებს პირდებოდა, რომ იგი ალიაბადის ქართულ სოფლებს, რომელნიც გარკვეული დროიდან ლეკთა მფლობელობაში იყო, ხელშეუხებლად დატოვებდა“ (იქვე, გვ. 108). ეს, მართლაც, ასე მოხდა არა მარტო ალიაბადის მიმართ, არამედ სხვა სოფლების მიმართაც.

„...ცარიზმი სრულიად ხელშეუხებლად და უცვლელად ტოვებს ჭარ-ბელაქანში მანამდე არსებულ ინგილო გლეხების საქმეშეკლებულ ვალდებულებას ჭარელი ალაღარების მიმართ“ (იქვე, გვ. 154).

„...რუსეთის ცარიზმმა (გამოდოდა რა რუსეთის იმპერიის სახელმწიფოებრივი ინტერესებიდან) ოფიციალურად ცნო ჭარ-ბელაქნელი ლეკი ალაღარების მემამულეობა და ისინი მათ მიერ უსამართლოდ მიტაცებული კახეთის სამეფოს ყოფილი მიწა-წყლისა და ამ მიწა-წყალზე მცხოვრები მკვიდრი ქართველ-ინგილო გლეხების კანონიერ მფლობელად აღიარა“ (იქვე, გვ. 167).

თვით კახელები (ინგილოები) კი სხვას ითხოვდნენ ხელისუფლებისაგან. ისინი ითხოვდნენ ქართული მიწა-წყლის ლეკთაგან განთავისუფლებას. ამიტომაც რუს ხელისუფლებს წერდნენ: „ლეკებმა ჩვენი მიწა-წყალი და ჩვენი წინაპრები მხოლოდ იარაღის ძალით დაიმორჩილეს. მათ თავიანთი უფლებების დასამტკიცებლად არავითარი ფაქტიური საბუთი არ მოეპოვებათ. ამის გამო ლეკებს არავითარი უფლება არა აქვთ მუდმივად ფლობდნენ ჩვენს მიწებს და გვაიძულებდნენ მათ სასარგებლოდ ვიხადოთ გადასახადები“ (იქვე, გვ. 165).

ქართველებს არა თუ მიწა-წყალი დაუბრუნეს, არამედ ქრისტიანობაც კი ვერ აღუდგინეს. თუმცა კი კარგად უწყოდნენ საქმის ნამდვილი ვითარება. მაგალითად, 1806 წელს მთავარმართებელს წერენ: „ამსოფლებში მცხოვრები გლეხები, რომლებიც ჭარელ ლეკებს ძალმომრეობით მიუთვისებიათ, არიან ამ მხარეში, ლეკთა მფლობელობის დამყარებისას თავიანთ მამა-პაპეულ მიწა-წყალზე დარჩენილი ქართველები...“ (გვ. 119). 1830 წელს იმპერატორი ნიკოლოზ I ამტკიცებს წესებს, რომლებშიც, კერძოდ, ნათქვამია: „ჭარის პროვინცია დღევანდელი მდგომარეობის მიხედვით განიყოფა ორ კლასად: გაბატონებულ მფლობელებად, რომელნიც უმთავრესად ლეკებისაგან შედგებიან, და მათ მიერ დამორჩილებულ ქართველებად, რომელთათვისაც ლეკებს იძულებით მაჰმადიანური სარწმუნოება მიუღებინებიათ“ (იქვე, გვ. 153).

მართალია, 1840 წელს „ჭარ-ბელაქნის ოლქი, ბელაქნის მაზრის სახელწოდებით, საქართველო-იმერეთის გუბერნიას მიეკუთვნა“ (გვ. 147), რომელიც ბელაქნის, ელისენისა და ელისუს უბნებად იყოფოდა, მაგრამ 1842 წელს ის ამ გუბერნიისაგან გამოყვეს – უწოდეს ჭარ-ბელაქნის სამხედრო ოლქი. ფაქტიურად, აღმოსავლელი კახელი გლეხების (ინგილოების) მდგომარეობა უცვლელი დარჩა. მათი დენაციონალიზაცია XIX საუკუნეშიც გაგრძელდა, თუმცა ერთმა ნაწილმა გმირული თავდადებით ეროვნება შეინარჩუნა.

საქართველოს მტრებმა (ლეკებმა) შესძლეს აღმოსავლეთ კახეთის დაპყრობა. ზოგჯერ ისინი მთლიან კახეთსაც კი იპყრობდნენ, ანდა თავისი პოლიტიკური გავლენის ქვეშ ამყოფებდნენ, მაგრამ ლეკებმა საფუძვლიანად მხოლოდ აღმოსავლეთ კახეთის დაპყრობა შესძლეს.

ისმის კითხვა, რა ბედი ეწია აღმოსავლეთ კახეთის ქართველობას, ანუ კახელების იმ ნაწილს, რომელიც ლეკთა მორჩილების ქვეშ აღმოჩნდა? ამ კითხვის პასუხს სხვადასხვა მიზეზების გამო იძიებდა რუსული ადმინისტრაცია XIX საუკუნეშივე და ამიტომ ამ საკითხით დაინტერესებულ რუსულ ისტორიოგრაფიას თავისი პასუხი გააჩნდა. აი, რას წერს ვ. ივანენკო: «Покоренные Грузины к началу нашего владычества почти все олезгинелись и перешли в ислам, весьма неохотно принимая к себе наших проповедников» (В. Иваненко, «Гражданское управление Закавказьем» см. утверждение русского владычества на Кавказе, т. XII, Тифлис, 1907, стр. 273-274. წიგნიდან თ. პაპუაშვილი, ჭარ-ბელაქანი, გვ. 18-19).

ე. ი. რუსეთის ხელისუფლებას ოფიციალური დოკუმენტის აზრით, ლეკთაგან დამორჩილებული ქართველები (კახელები) თითქმის მთლიანად გალეკდნენ. აქ ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ არა მთლიანად დამორჩილებული მოსახლეობა გალეკდა, არამედ „თითქმის მთლიანად გალეკდა“, ეს იმას ნიშნავს, რომ აღმოსავლეთ კახეთში არსებობდა ქართველი მოსახლეობის „გაულებელები“ ნაწილი. ჩანს, ქართველთა „გაულებელები“ ნაწილში რუსეთის ხელისუფლება გულისხმობდა ინგილოებს. მაშასადამე, აღმოსავლეთ კახეთის, ანუ ჭარ-ბელაქანის ქართული წარმოშობის მოსახლეობა იყოფოდა ორ მთავარ ნაწილად: ესენი იყვნენ ლეკები, ანუ უფრო სწორად, „გალებელები ქართველები“ და ინგილოები (ცხადია, „გალებელები“ გვერდით არსებობდნენ ერთი კური წარმოშობით „ნამდვილი ლეკები“).

აღმოსავლეთ კახეთის მოსახლეობის ერთმა ნაწილმა შესძლო ქართველობის შენარჩუნება. მათ ინგილოებს უწოდებდნენ. ინგილოები ორ ჯგუფად იყოფოდნენ: ერთნი იყვნენ ახლადგამაჰმადიანებული ქართველები (ძირითადად XVII ს-ში გამაჰმადიანდნენ), მეორენი იყვნენ ქრისტიანი ქართველები. ქრისტიანი ქართველების რიცხვი გაცილებით მცირე იყო მაჰმადიან ქართველებთან (ინგილოებთან) შედარებით, მაგრამ კიდევ უფრო მცირე იყო გალეკებულ (ყოფილ ქართველებთან) შედარებით. ლეკებიც, თავის მხრივ, ეთნოჯგუფებად იყოფოდნენ. გალეკებული ქართველები შეერწყნენ როგორც ჭარელებს (უმეტესი ნაწილი), ისე წახურელებს. ქართველების გალეკების სანდო წყაროების გარდა (რომელთაც ქვემოთ ვაჩვენებთ), არსებობს გალეკების პროცესისადმი ხალხური დაკვირვება. ხალხი წლების თუ გარკვეული ისტორიული ეპოქის მანძილზე აკვირდებოდა და იმანსოვრებდა ქართველთა გალეკების პროცესს. მაგალითად, 1872 წლის 4 ივლისს ზაქათალის წოდებრივ-საადგილმამულო კომისიას (ეს კომისია შექმნილი იყო რუსული ადმინისტრაციის მიერ და ძალზე სერიოზულად უდგებოდა დაკისრებულ მოვალეობას) ჩაუწერია ზეპირი გადმოცემა: „უძველეს დროში, დღევანდელი ელისეს სასულთნოს ტერიტორიაზე არსებობდა ორი ძლიერი სოფელი – წახური და კახი, რომელიც დასახლებული იყო ქართველებით. ეს უკანასკნელები მაშინ ქრისტიანები იყვნენ...“ (თ. პაპუაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 22).

აქედან ჩანს, რომ სოფელი წახური ერთ დროს ქართველი ქრისტიანებით იყო დასახლებული, შემდეგ ისინი გამაჰმადიანდნენ და გალეკდნენ. წახურელები, როგორც ზემოთ ითქვა, ლეკური მოსახლეობის ერთ-ერთი ეთნოჯგუფია, საკმაოდ მნიშვნელოვანი და გავლენიანი ჭარ-ბელაქანში.

მეცნიერი წერს – „ლეკთა მხარეზე გლეხები მთელი სოფლებით გადადიოდნენ. ასე მაგალითად, ზაქათალის წოდებრივ-საადგილმამულო კომისიის მიერ შეკრებილი ცნობებით ირკვევა, რომ სოფელი ბაიდარლო ნებაყოფლობით გადასულა წახურელი ლეკების მხარეზე. სოფელ ჩომანქოლის მცხოვრებნიც თავისი ნებით შევიდნენ ლეკების მფარველობის ქვეშ“ (იქვე, გვ. 16). ამ სოფლების გლეხები ქართველები იყვნენ, რომლებიც შემდეგ გალეკებულან.

რატომ გადადიოდნენ გლეხები ლეკების მხარეს? (ცხადია, ეს საკითხი სიმწვავეს დაჰკარგავდა, ლეკების მხარეს გადასულ ქართველებს ეროვნებაც რომ არ დაეკარგათ და არ გალეკებულიყვნენ. მათ გალეკებას აჩქარებდა გამაჰმადიანება). პასუხი ასეთია: გარდა პოლიტიკურისა, არსებობდა ქართველთა გალეკების სოციალური მიზეზები:

„...რაც შეეხება გლეხობას, ისინი ლეკებში თავიანთ კლასობრივ მოძმეს ხედავდნენ. ლეკების მხარეზე გადასვლით მათ იმედი ეძლეოდათ, რომ ბატონყმობის მძიმე უღელს თავს დააღწევდნენ და მდგომარეობას გაუმჯობესებდნენ“ (იქვე, გვ. 16). მაშასადამე, ქართველი თავისი მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით იძულებული იყო ქართველობაზე უარი ეთქვა და სხვა ერში ასიმილირებულიყო. კახელი გლეხებისათვის (გლეხობა კი მოსახლეობის

აბსოლუტური უმრავლესობა იყო) გალექება უბედურება და საშინელება კი არ ყოფილა, არამედ მისაღები და სასურველიც კი (ცხადია, იგულისხმება გარკვეული ისტორიული ეპოქა, განსაკუთრებით, XVII საუკუნის ბოლო და XVIII საუკუნის პირველი ნახევარი. „კახელი გლეხები „ლეკობაში“ უბატონობას ხედავდნენ (ნ. ბერძენიშვილი, XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან, იხ. მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი I, 1944, გვ. 188) და „ლეკებიც“ თავის მხრივ, „ხერხიანად სარგებლობდნენ ბატონყმური ძარცვის ნიადაგზე გამწვავებული კლასობრივი ურთიერთობით. „ემოციქულებოდნენ გლეხებს, კავშირსა და მშვიდობას აღუთქვამდნენ მათ და თავადების წინააღმდეგ მოუწოდებდნენ“ (ნ. ბერძენიშვილი, იქვე, გვ. 188). პირველ ხანებში, მართლაც, ლეკთა მიერ დაპყრობილი კახელი გლეხების ვალდებულებანი და გადასახადები არ იყო მძიმე. ლეკთა მხარეზე გლეხები მთელი სოფლებით გადადიოდნენ... XVIII საუკუნის დასაწყისში, მართალია, უკვე სავსებით ნათლად იყო გამოძღვლებული, რომ ლეკთა „უბატონო თემებს“ კახელი გლეხებისათვის უბატონობა აღარ მოჰქონდა, მაგრამ XVIII საუკუნის I მეოთხედის დასასრულამდის, დავით იმამ ყული-ხანისა (1703-1722 წწ.) და კონსტანტინე მამად ყული ხანის (1722-1733 წწ.) დროს, ჯერ კიდევ იყო შემორჩენილი კახელი გლეხის ლეკისადმი წინანდელი დამოკიდებულების ზოგიერთი ნიშანი. ასე მაგალითად, ხშირად ჰქონდა ისეთ შემთხვევებს ადგილი, როდესაც საკუთარი მეუბატონეების უსაზღვრო ექსპლუატაციით წელში გაწყვეტილი კახელი გლეხები იძულებული გამხდარან, ლეკებთან მისულიყვნენ და მათი დახმარებით თავიანთი მეუბატონის მამული აეწიოკებინათ. ვახუშტი მოგვითხრობს, რომ „ამ ჟამთა (დავით იმამყული-ხანის დროს, თ.პ.) იწყეს გლეხთა მძლავრებისათვის ლეკთა ლტოლვად და მისვლად ლეკთა-თანა, რამეთუ იკლიან რაიმე მეპატრონეთა თვისთა-გან და მუნ მისრულნი ეტიკობდნენ და დაესხმიან დაბნებთა, არვე-მროწლეთა, კაცნი მოსრიან, ტყვენი და საქონელი წარიყვანიან“. თუ ჩვენ არ გავითვალისწინებთ კახეთში გაჩაღებულ ამ კლასობრივ ბრძოლას, ისე ვერ ავხსნით იმ, ერთი შეხედვით უცნაურ მოვლენას, როგორც იყო XVIII საუკუნის I მეოთხედში ლეკთა მიერ თითქმის მთელი კახეთის დაჭერა. აღსანიშნავია, რომ რევოლუციამდელი ისტორიკოსებისათვის (ს. ესაძე, დ. ბაქრაძე და სხვა) ეს მომენტი სრულიად გაუგებარი იყო. ასე მაგალითად, დიმ. ბაქრაძე თავის ნაშრომში «Заметки о Закатальском округе» წერს, რომ «Кახетинцы, бывшие в наибольшей опасности, стали дичать. В них иссякло чувство любви к родине. Многие из них приставали к лезгинам и служили им в качестве беладов». რა თქმა უნდა, დიმ. ბაქრაძის მტკიცება: კახელების ლეკთა მხარეზე გადასვლა გამოწვეული იყო იმით, რომ „მათში ჩაქრა სამშობლოსადმი სიყვარულის გრძნობა“, მცდარია“ (იქვე, გვ. 16-17).

თ. პაპუაშვილი არ ეთანხმება დ. ბაქრაძეს ქართველთა გალექების მიზეზების გადმოცემისას. თ. პაპუაშვილის აზრით, ქართველთა გალექებას მიზეზად ედო შექმნილი სოციალური მდგომარეობა. ბაქრაძის აზრით, ქართველთა გალექების მიზეზია სამშობლოსადმი სიყვარულის გრძნობის დაკარგვა, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესოა თვით ფაქტი – ქართველები გალექდნენ, ხოლო რა ედო მიზეზად ამ ფაქტს, ეს სხვა საქმეა.

ჩვენი აზრით, არც ერთი ახსნა ქართველთა გალექებისა დამაჯერებელი არაა. მიზეზი იყო საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის გამო გამოწვეული ქართველი ხალხის დენაციონალიზაცია. სხვა ხალხებსაც ძირითადად ასევე დაემართათ ეროვნული სახელმწიფოს დაშლის ან გაუქმების შედეგად. ხშირად ეროვნული სახელმწიფოს გაუქმებას ერის დენაციონალიზაცია, სხვა ხალხებში გათქვეფა მოსდევს. არ შეიძლება ქართველი ხალხი გამონაკლისი ყოფილიყო (თუმცა უნდა ითქვას, რომ ეროვნული თვითშეგნებისა და თვითშემეცნების არსებობისას ზოგიერთი ერი ახერხებდა, სხვა ერებში არ გათქვეფილიყო, ძირითადად ქართველმა ერმაც შესძლო თავისი ეროვნების დაცვა, მაგრამ ქართველთა მნიშვნელოვანი ნაწილი გადაგვარდა XVII-XVIII საუკუნეებში საქართველოს ოსმალეთისა და სპარსეთის იმპერიათა შორის განაწილების დროს. დიან, ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნება ძლიერ შემცირდა ქართული სახელმწიფოებრიობის მოშლის შემდეგ. შევადაროთ ერთმანეთს XI საუკუნისა და XVI საუკუნის ეროვნული თვითშეგნება. VIII-XI საუკუნეებში ქართველთა კონსოლიდაცია და ეროვნული მეობის აღზევება აშკარაა, ასევე აშკარაა ეროვნული თვითშემეცნების მკვეთრი დაცემა XVI საუკუნის შემდეგ. ესაა მიზეზი კახეთში ქართველთა გალექებისა, ქართლში – გაოსებისა, აფხაზეთში – გააფსუებისა, მთელ საქართველოში – გასომხებისა, სამხრეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში – გამაჰმადიანებისა („გათურქებისა“ სხვადასხვა ფორმით), საქართველოს ფარგლებს გარეთ (თურქეთში) ქართველთა გაბერძნებისა.

„ლეკთა მიერ კახეთის სამეფოსაგან მოწყვეტილ ტერიტორიაზე ორი პოლიტიკური ერთეული შეიქმნა: ჭარ-ბელაქნის, ლეკთა „უბატონო თემების“ სამფლობელო და ელისუს სასულთნო. ამრიგად, როგორც ვხედავთ, ასწლოვანი სასტიკი და თავგამოდებული ბრძოლის შემდეგ, საქართველო იძულებული შეიქნა, თავისი მიწა-წყლის საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაწილი ლეკებისათვის დაეთმო. ეს იყო ფეოდალური საქართველოს მარცხი. მას მოწყდა უაღრესად დიდი ეკონომიური მნიშვნელობის მქონე მხარე“.

„1719-1722 წლებში ჭარელი ლეკების თარეშმა კახეთში სრული არაჩვეულებრივი გაქანება მიიღო. ჩვენამდე მოღწეულია კახეთის მეფის, დავით იმამ-ყული-ხანის მიერ ჰუსეინ-ყული-ხანისადმი (ვახტანგ VI-სადმი) მიწერილი წერილები, რომლებიც ნათლად გვისურათებენ ამ დროსკახეთში შექმნილ მდგომარეობას. ამ წერილებიდან ირკვევა, რომ ლეკთა თარეშს მეტად საშიში ხასიათი მიუღია. მთელი კახეთი „გალეკების“ საფრთხის წინაშე დადგა... შემოფოთებული დავით მეფე ვახტანგს ატყობინებდა, რომ გავაზღვლებმა და გაღმა მხარის სოფლებმა „პირი მისცეს ლეკებს“ და მათ მხარეზე გადასვლა დაიწყეს... ნაწყვეტი თვით წერილიდან: „... ლეკთ ლაპარაკი დაუწყეს ... ზოგი გლეხი კაცის უჭკუობით ... იმ სოფლებმა პირი მისცეს, მათ ლაშქარში ერეკებიან ... ამდენი ომი და ხმლის ქვეშ ყოფნა, თქვენც მოგესხენებათ, კაცისაგან არ გაიძლება ... „გლეხ კაცს ამას ემოციულებიან: ჩვენი პირობა დაიჭირეთო და თქვენც აღარას შეგცოდებთო. და ამ მოხლოებაში ამავე სიტყვით ბევრი ელაპარაკნათ, თქვენც მოგესხენებათ გლეხს კაცს მოკლე ჭკუა აქვს, რაც თვალით არ ნახავს, მის მეტი არა იციან რა და მერმე მეშველი ჯარი ვერსად ნახეს, მუდმივ ბრძოლისაგან შეწუხებულნი დიად უიმედოდ გახდნენ და ეჭვის იქით ვარ, რომ რაც გლეხი კაცი დარჩომილა, ესენიც პირს მისცემენ და რახან გლეხი კაცი იმათს პირობას დაიჭერს, ზოგი თავადიც არს, რომ ისინიც მოჰყვებიან და ამაში საქმე უფრო გაძნელებდა“ (დ. მეგრელიძე, მასალები XVIII ს. ოციანი წლების ქართლ-კახეთის ისტორიისათვის. იხ. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, თბილისი, 1960, გვ. 164-165. იქვე, გვ. 37).

„მთელი კახეთის „გალეკების“ შიშით შეპყრობილი დავითი ვახტანგს წერდა, რომ თუ კახეთს ამ ზაფხულს „მაშველი არ მოუვიდა“, მაშინ „ვინც დარჩომილან და ვინც გახიზნულან, ესენიც ლეკს პირს მისცემენ და ლეკნი და კახნი ერთ პირს დაიჭერენ...“ (იქვე, გვ. 38). დავით მეფის გარდაცვალების შემდეგ კახეთის ტახტზე მჯდომი კონსტანტინე მაჰმად-ყული-ხანის (1722-1733) დროს „ჭარელი ლეკების თარეშმა უკიდურეს საზღვარს მიაღწია. ჭარელებმა მათ მიერ დაპყრობილი კახეთის ტერიტორიის კიდევ უფრო გაფართოება მოინდომეს. ამ მიზნით მთელი კახეთის ხელში ჩაგდება გადაწყვიტეს. ეს მათ დაღესტნელი გლეხობის დახმარებით კიდევაც სისრულეში მოიყვანეს. ჭარის ომების ქრონიკის ავტორი 1723 წლის ქვეშ აღნიშნავს: «Кახетия тогда находилась в зависимости от Джара и Талы, а Алаверд, Телав до Гаваза и Гурджаана под управление Булкадарцев» (Хроника воин Джара в XVII столетии, стр. 10). კონსტანტინეს კახეთში აღარ ედგომებოდა, იგი დიდებულებიანად ფშავში გაიხიზნა. კახეთში მოღებები გაჩნდნენ და მოსახლეობის ძალით გამაჰმადიანება დაიწყეს“ (იქვე, გვ. 39).

საბედნიეროდ, კახეთი აჯანყდა და ლეკები შიგნით კახეთიდან გააძევეს, მაგრამ მტერს აღმოსავლეთ კახეთი დარჩა. გამაჰმადიანებასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ გალეკება და გამაჰმადიანება ერთმანეთის შემადგენელი კომპონენტები იყვნენ ქართველთა გადაგვარების დროს. „ლეკმა დამპყრობლებმა ადგილობრივი მკვიდრი ქართული მოსახლეობის იძულებით გამაჰმადიანება დაიწყეს. ეს პროცესი დაიწყო მე-17 საუკუნის მიწურულში და მთელი მე-18 საუკუნის განმავლობაში გრძელდებოდა“ (იქვე, გვ. 18).

კახეთში ერეკლეს გამეფების დროისათვის ქართლ-კახეთის სამეფოების გაერთიანებამ და, რაც მთავარია, ქართული სახელმწიფოს ეროვნულობის აღორძინებამ (იგულისხმება ის, რომ სამეფო ტახტის დასაჭერად სავალდებულო აღარ იყო მეფის მაჰმადიანობა, როგორც მანამდე იყო, ქართულ, ეროვნულ-ქრისტიანული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა) შესაძლებელი გახადა ლეკიანობის წინააღმდეგ შედარებით წარმატებული ბრძოლა. უფრო მეტიც, ერეკლემ მიზნად დაისახა, ლეკთაგან გაეთავისუფლებინა აღმოსავლეთ კახეთის ჭარ-ბელაქნის მხარე. ბუტკოვის თანახმად, რუსეთს ერეკლე სთხოვდა სამხედრო დახმარებას, რათა მას „წაერთმია ალაზანსგაღმელი ლეკებისათვის კახეთის ადგილები, რომლებიც მათ აქვთ დაჭერილი“ (იქვე, გვ. 50). ის რუსეთის ხელმწიფეს პირდებოდა, რომ მთავრად ყოველწლიურად ფულსა და აბრეშუმს ლეკთაგან განთავისუფლებული „კახეთის მამულებიდან“ (გვ. 51), ე.ი. ჭარ-ბელაქნიდან. ეს ადგილები „... ძველადვე სამეფოსა მიმართ ქართლისა და კახეთისა შერაცხილა“ (გვ. 51).

„თეიმურაზისა და ერეკლესათვის ჭარ-ბელაქნის საკითხის გადაწყვეტის მხოლოდ ერთი გამოსავალი არსებობდა – მისი დაპყრობა, ქართველობის აღდგენა და მისი კვლავ კახეთისათვის შემოერთება“ (გვ. 44).

როგორც აღინიშნა, ქართველ დიპლომატებს, ანუ ქართულ სამეფო კარსა და სახელმწიფოს ჭარელები ეროვნული წარმოშობით მიაჩნდათ ქართველებად, ოღონდ ეროვნება დაკარგულებად და სარწმუნოება (იგულისხმება ქრისტიანობა) შეცვლილად.

„ჭარელნი ... შთამომავლობით თვისით არიან ძველნი კახეთისაგანნი და ადგილი იგი, რომელთაცა ზედა დაშენებულ არს, აწცა კახეთისაა, გარნა მათ შეურაცხვეს სჯული ქრისტიანობისა და ემორჩილებიან მახმადის ჰსჯულსა, საშვალ მათსა არს დასახლებულნი

ლექნიცა“ Нота, врученная министерству Грузинскими послами, апрель 1801 г., Цагарели, Грамоты..., т. II, Вып. I, стр. 207, იქვე, გვ. 92).

ქართველი დიპლომატების ნოტიდან ჩანს, რომ საქართველოს უმაღლესი წრეების თვალსაზრისით სხვა ეთნიკური წარმოშობისანი იყვნენ ჭარელები და სხვა ხალხია ლექნი. ჭარელები ყოფილი ქრისტიანები და ყოფილი ქართველები არიან, ხოლო ლექნები მათ შორის ცხოვრობდნენ. ჩვენ ვიცით, რომ ჭარელები შემდგომ ყველასათვის „ლექებს“ წარმოადგენდნენ. ქართულ სახელმწიფოებრივ წრეებს „აუცილებლად მიაჩნდათ ჭარ-ბელაქნის დაპყრობა, აქაური „მაჰმადის ჰსჯულისა შინა შთაცვივნულ“ მოსახლეობის აყრა, მათი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში გადასახლება და მათ ნაცვლად ამ ადგილებში ქრისტიანების დასახლება (ე.ი. აქ ქართველობის აღდგენა)“ (იქვე, გვ. 93).

აქედანაც ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ ჭარელები სასტიკად აწიოკებდნენ კახეთს და მთელ საქართველოს, ქართულ წრეებს მათი ამოწყვეტა ან უცხოეთში მონებად გაყიდვა კი არა აქვთ გადაწყვეტილი (ასე ექცეოდნენ კიდევ ქრისტიანებს ჭარელები), არამედ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დასახლება, რათა მათ ქართულ გარემოში გაადვილებოდათ ქართველობის აღდგენა. ხოლო რაც შეეხება აღმოსავლეთ კახეთის („ინგილო“) მოსახლეობას, მათ ერეკლე არც კი მოიხსენიებს გეგმაში, რადგანაც ინგილოებს ეროვნება, ანუ ქართველობა დაკარგული არ ჰქონდათ. ისინი თავიანთ სამკვიდრებელში უნდა დარჩენილიყვნენ.

აღსანიშნავია, რომ ჭარ-ბელაქანში მცხოვრებ მრავალ ლექს ახსოვდა თავისი წინაპრის ქართული გვარი თვით XIX საუკუნის ბოლოსაც კი, განსაკუთრებით თავადური წარმოშობის პირებს. მაგალითად, ლეკი გალაჯოვები ვაჩნაძეები ყოფილან წარმოშობით, რაჯაბოლოები – ზურაბიშვილები, საფაროლოები – თავადიშვილები, ძველი ქართული გვარები მრავალ პირს ჰქონია შემონახული. ისტორიიდან ისიცაა ცნობილი, რომ ელისუს სულთნები ვახვანიშვილები იყვნენ. როგორც აღინიშნა, ლეკობა ჭარ-ბელაქანში სოციალურ კატეგორიად იქცა. „ლექები“ ფაქტიურად ბატონები იყვნენ, რომელნიც ექსპლოატაციას უწევდნენ ინგილოებსა და მულალებს, ბატონს იქ „აღალარი“ ეწოდებოდა. გალექებას ის სოციალური უპირატესობა ჰქონდა, რომ არა თუ ქართველი თავადი, არამედ გლეხიც კი გალექების შემდეგ „აღალარი“ ხდებოდა და ინგილოს და მულალს გადასახადს ახდევინებდა.

„ზაქათალის წოდებრივ-საადგილმამულო კომისიის მასალების შესწავლის შედეგად ირკვევა, რომ ლეკი აღალარების როლში ხშირად ყოფილი კახელი თავადი გამოდის. ჩვენ თავის ადგილას აღვნიშნეთ, რომ კაკ-ელისენის მთის ძირა სოფლების მკვიდრი ქართული მოსახლეობა ავარელი ლექების აქ ჩამოსახლების შემდეგ ეთნიკურად გალექდა, ეთნიკურად შეერწყა მათ. ამ გარემოებით აიხსნება ის ფაქტი, რომ როდესაც „ზაქათალის კომისია“ ჭარ-ბელაქანში მუსულმანური მაღალი წოდების უფლებებს არკვევდა, პრეტენდენტთა შორის მრავალნი აღმოჩნდნენ ისეთნი, რომელნიც თავიანთ თავს კახელი თავადების ჩამომავლებად თვლიდნენ. ამის საილუსტრაციოდ ჩვენ ბელაქნის თემში მცხოვრები გალაჯოვები გამოგვადგებიან. „ზაქათალის კომისიის“ მიერ 1873 წლის 5 თებერვალს შედგენილ 58-ე ჟურნალში აღნიშნულია, რომ იმ პრეტენდენტთა შორის, რომლებიც იბრძვიან წოდებრივი და საადგილმამულო უფლებების დასამტკიცებლად, ერთ-ერთი პირველთაგანი არიან გალაჯოვების გვარის წარმომადგენლები. ამ გვარის ერთ-ერთი წევრი, ალექსანდრე გალაჯოვი, კომისიის წევრებს უცხადებდა, რომ მათი წინაპრები იყვნენ კახელი თავადები – ვაჩნაძეები. კერძოდ, იგი ეკუთვნის ქაიხოსრო ვაჩნაძის შვილის, ადამ ვაჩნაძის, ჩამომავლობას. ამის დასამტკიცებელი საბუთი მან წარუდგინა 1862 წელს ე.წ. „ბეგთა კომისიას“. ეს საბუთი წარმოადგენდა კახეთში მცხოვრები თავად ვაჩნაძეების მოწმობას იმის შესახებ, რომ ბელაქნელი გალაჯოვები ნამდვილად ვაჩნაძეების ჩამომავალი არიან, რომ ალექსანდრე გალაჯოვი არის ადამ ვაჩნაძის ჩამომავლობის მე-5 თაობის წარმომადგენელი. ალექსანდრე გალაჯოვი, როგორც ერთ-ერთი წარმომადგენელი ბელაქნის თემიდან, აცხადებდა, რომ სოფ. ბელაქანი არსებობს უსსოვარი დროიდან და წარმოადგენს მათი გვარის კუთვნილებას კახთა მეფის, ლევანის დროიდან, რომელმაც ბელაქანი მთელი თავისი მიწებით ვაჩნაძეებს უწყალობა სამემკვიდრეოდ. ქრისტიანობამ ბელაქანში შესუსტება იწყო იმ განუწყვეტელი ბრძოლების გამო, რომელსაც საქართველო აწარმოებდა მუსულმანურ სახელმწიფოებთან. ხოლო შემდგომში, როდესაც ლექებმა დაიპყრეს კახეთის სამეფოს აღმოსავლეთი ნაწილი, ბელაქანში მცხოვრებმა ქრისტიანებმა აქაურობა დატოვეს და გაიხიზნენ იმ ადგილებში, რომლებიც მუსულმანებს არ ჰქონდათ დაკავებული. აქ დარჩნენ მხოლოდ შეძლებულები, რომელთაც იმ მიზნით, რომ შეენარჩუნებინათ თავიანთი ქონება, უღალატეს მამა-პაპურ სარწმუნოებას და მიიღეს მუსულმანობა. ასეთ რენეგატთა რიცხვში, აღნიშნავს ალექსანდრე გალაჯოვი, იყო ჩემი წინაპარი ადამ ვაჩნაძეც. იმის შემდეგ ვაჩნაძეები შევიდნენ ავარელი ლექების თოხუმების შემადგენლობაში ... გალაჯოვები გამოირჩეოდნენ შესანიშნავი ჭკუითა და გონებით, რის გამოც მამასახლისად ხალხი ყოველთვის მათი გვარის წევრებს ირჩევდა. ბელაქნის თემში მცხოვრები ვაჩნაძე-გალაჯოვების გვარის ისტორიის მაგალითზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ჭარ-ბელაქნელ აღალარებში, ავარელი ლექების

გვერდით ჩვენ გვხვდებიან, აგრეთვე, ყოფილი კახელი თავადები, რომელნიც ისეთივე ფეოდალური უფლებით სარგებლობდნენ ინგილოების მიმართ, როგორც თვით ლეკები ... ამის მსგავსი ფაქტი ჩვენ ბევრი შეგვიძლია მოვიყვანოთ. სოფელ მაწეხში მცხოვრები საფარ-შაბან-ოღლი, როგორც 1862 წლის კომისიის მასალებიდან ჩანს, წარმოშობით ქართველი თავადი იყო. მისი წინაპარი იყო ვინმე ივანე თავადოღლი. მათი გვარი ხალხში ცნობილი იყო „თავად-უშალის“, ანუ როგორც მას კომისია განმარტავს, თავადიშვილების სახელწოდებით. ამავე სოფლის მცხოვრები ჰაჯი-ჰაჯიევ-რაჯაბ-ოღლის წინაპრები ქართველი ზურაბიშვილები იყვნენ. ზურაბიშვილები მაწეხში ცნობილი იყვნენ, როგორც ერთ-ერთი ყველაზე უფრო პატივსაცემი ხალხი (იქვე, გვ. 61-63).

ვახუშტი წერს, რომ ელისუს სულთნებიც გალექებული ქართველები – ვახვანიშვილები იყვნენ.

„არამედ გიში არს მთის ძირს, რომელი იყო საერისთო წუქეთისა და ეკლესია დიდი, გუმბათიანი და იჯდაცა ეპისკოპოზი, მწყემსი ელისენისა, წუქეთისა და შაკინისა, არამედ მიუხვნა შაბაზ კახეთს და ჰყო სასულტნოდ, ამას ეწოდა წუქეთი და აწ უწოდებენ ალის-სასულტანოდ ... ამ წყალზედ არს ქურმუხი, სიმაგრე დიდშენი და აწ სახლი ალსულტანისა. იტყვიან მივიდა ვახვანიშვილი წინაშე შაბაზისა ქრისტესა, ჩფზ, ქარ, სოე, გამაჰმადიანდა და მოსვლასა ერევანს მოულო ალექსანდრეს და დასვა სულტანად იგივე აქა“ (ქ.ც. IV, გვ. 539); ვახუშტის ამ ცნობას თ. პაპუაშვილი დოკუმენტურად ადასტურებს. ვახუშტი ვახვანიშვილებს „მთავართა შორის უწარჩინებულესად და შემძლებელად“ (იქვე, გვ. 35) თვლიდა.

„ზოგიერთი აქაური ლეკი დღესაც ატარებს გვარს – წეთოებს. ამბობენ, რომ მათი წინაპრები ქართველები იყვნენ“ – წერეთლები (მ. კულოშვილი, სოფლის ცხოვრება, 1990წ., 18.II).

თუ კი კახეთის „უწარჩინებულესი და შემძლებელი თავადები“ ლეკდებოდნენ, რას იზამდნენ გლეხები? გლეხებმა თავადებზე ადრე დაიწყეს ლეკების მხარეს გადასვლა და გალექება, როგორც ამას მეფე წერდა ვახტანგს. ვახუშტიც წერს – „ამ ჟამთა იწყეს გლეხთა მძლავრობისათვის ლეკთა ლტოლვილად და მისვლა ლეკთა თანა“ (იქვე, გვ. 613). ლეკების მხარეს გადასული და გალექებული ყოფილი კახელი გლეხები თავს ანებებდნენ მიწის დამუშავებას, საკუთარი ოფლით პურის ჭამას და იწყებდნენ, მსგავსად ლეკებისა, ყაჩაღობით არსებობას – „დაესხმიან დაბნებთა, არვე-მროწლეთა, კაცნი მოსრიან, ტყვენი და საქონელნი წარიყვანიან“ (გვ. 613). ამ ხერხებით გაძლიერდნენ ლეკები – „განძლიერდნენ ლეკნი ქურდობა-ავაზაკობითა და აწ უმეტეს იწყეს ლაშქრით სვლა თვით კახთაგანვე, ვითარცა ჰყო ქისიყის მოურავმან რევაზ, რამეთუ დაასხა ელისენით მოურავს მერაბს სპანი ლეკთა ... არამედ მერაბმაცა უყო რევაზს ეგრევე. ამითი გაგულოვნდნენ ლეკნი და აოხრებდნენ ქვეყანათა ... ამით მოუძღურდნენ კახნი და განძლიერდნენ ლეკნი“ (გვ. 614).

ვახუშტი აღწერს, თუ როგორ გალექდა ტურა რამაზიშვილი – „გავიდა ტურა ჭარსა შინა და იწყო მან თავადობა ლეკთა და კირთება ლაშქრობით კახეთს“ (იქვე, გვ. 614).

მიუხედავად ზემოაღწერილისა, არ შეიძლება თქმა იმისა, რომ მთელი აღმოსავლეთი კახეთის მოსახლეობა გალექდა. ეს შეუძლებელი იყო და ამას არც კი დაუშვებდნენ თვით ლეკნი. საქმე ისაა, რომ ლეკობა იყო სოციალური კატეგორია. ლეკების თემი ქვეყნის მებატონე ხდებოდა. ისინი მიწას არ ამუშავებდნენ. მათ აუცილებლად ესაჭიროებოდათ მწარმოებელი – მიწის მუშა. ამიტომაც აღმოსავლეთ კახეთში შეიქმნა საზოგადოება, რომლის დაბალ ფენას წარმოადგენდნენ მიწის მუშები (ინგილოები და მულალები) და მაღალი (გაბატონებული) ფენა – ლეკები. ინგილოები იყვნენ ის კახელი გლეხები, რომლებმაც შეინარჩუნეს ეროვნული ცნობიერება გვიანობამდე.